

Koncepcije društva u sociologiji

Miloslavić, Nedjeljko

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:127787>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Nedjeljko Miloslavić

**Koncepcije društva u sociologiji – od
atomizma do holizma**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Krešimir Žažar

Zagreb, travanj, 2020.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Atomizam.....	4
2.1. Subjektivistički interpretativizam Maxa Webera	5
2.2. Blumerov simbolički interakcionizam	7
2.3. Holistički elementi u Hayekovoj atomističkoj teoriji.....	10
3. Holizam.....	12
3.1. Durkheim – krajnji holizam	12
3.2. Parsonsov strukturni funkcionalizam	16
4. Emergentizam	21
4.1. Eliasova <i>figuracijska</i> koncepcija društva	22
4.2. Ontologija Giddensa i Archer	26
4.3. Metodologija Giddensa i Archer	30
4.4. Praktična teorija Giddensa i Archer.....	31
4.5. Zaključak	33
Literatura.....	35
Sažetak.....	37

1. Uvod

Voda se sastoji od dvaju elemenata, atoma vodika i kisika. No iako su oni njeni sastavni dijelovi, čini se kao da ona posjeduje određene karakteristike koje nemaju ni jedan ni drugi atom samostalno; izgleda kao da su spajanjem ovih dvaju elemenata nastala potpuno nova obilježja. Primjerice, voda je pri sobnoj temperaturi u tekućem obliku, dok su vodik i kisik u plinovitom. Voda se često koristi za gašenje vatre. S druge strane, kisik podržava gorenje, a vodik je toliko zapaljiv da mu je Henry Cavendish dao nadimak "zapaljivi zrak". Možemo reći da spoj atoma u molekule proizvodi određena emergentna svojstva koja se trebaju promatrati kao nešto sasvim drugo od svojih sastavnica. U slučaju vode, imamo čak suprotna svojstva. Dakle, izgleda da prirodni fenomeni nisu samo rezultante svojih komponenata.

Pitanje o svedivosti društva na pojedince i njihove akcije je tema stara koliko i sama sociologija. Neki sociolozi, poput Blumera i Webera, su smatrali da se društvo stvarno može svesti na akcije pojedinaca, dok su drugi, poput Durkheima, zastupali stajalište da je društvo stvarnost „sui generis“ čiji se fenomeni odvijaju po zakonima za koje su akcije pojedinaca praktički irelevantne. Ova dva stava su ekstremi. Prvi od njih, koji govori kako se društvo u potpunosti može svesti na akcije pojedinaca, nazvat ćemo atomizmom. Drugi, koji smatra da su pojedinačne akcije irelevantne te da se društveni procesi odvijaju po skroz drugim zakonima, odvojenim od djelovanja pojedinaca, nazvat ćemo holizmom. Većina koncepcija društva u sociologiji se ne može svrstati ni u jedan od ova dva ekstrema, budući da se u nekim argumentima poklapaju sa jednim, a u drugim sa drugim ekstremom. Da pojednostavnimo stvari ja sam u svom radu odlučio podijeliti ove koncepcije na tri tipa: atomizam, emergentizam i holizam. Kriterij za stvaranje ovih tipova proizlazi iz načina na koji se pristupa pitanju emergencije društvenih fenomena. Koncept emergencije ćemo bazirati na radu Keitha Sawyera. On emergenciju definira kao „proces kojim globalno ponašanje rezultira iz akcija i interakcija agenata“ (Sawyer, 2005:2). Ovo „globalno ponašanje“ ima povratan učinak na akcije pojedinaca, odnosno, ono ima kauzalnu moć nad njima. Stoga će glavni indikatori emergencije u pojedinoj sociološkoj teoriji biti izjave autora o kauzalnim odnosima koje oni primjećuju. Ukoliko „društvena zbilja“ u nekoj teoriji izrazito snažno uvjetuje ponašanje pojedinaca, onda je ta teorija okarakterizirana snažnom emergencijom. S druge strane, neka teorija može svu kauzalnu moć pripisati pojedincima i njihovim akcijama. U ovom slučaju, svaki društveni fenomen je ništa drugo nego rezultanta akcija svih pojedinaca tog društva te je tada

emergencija slaba ili skroz nepostojeća. S obzirom na snagu emergencije koju možemo primijetiti kod pojedinih autora, mi ćemo njihove teorije svrstati u jedan od tri prethodno navedena tipa: atomizam, holizam i emergentizam.

Atomistička teorija je ona koja potpuno negira ikakvu emergenciju iznad razine pojedinaca. Ovaj stav se temelji na argumentima materijalizma koji tvrdi da „samo fizička materija postoji“ (Sawyer, 2005: 29). Stoga se objašnjenja bilo kojeg fenomena u svemiru (prirodnog ili društvenog) mogu objasniti u terminima interakcije čestica materije. Atomisti u sociologiji, naravno, nisu materijalisti u pravom smislu riječi jer oni *ne* reduciraju pojedinca na njegove sastavne dijelove. Oni zapravo priznaju postojanje emergencije u slučaju pojedinca, ali ovo je najviša razina do koje su spremni ići. Na razini društva, za njih, emergencija ne postoji. Za potrebe ovog rada, atomiste ćemo proglasiti *sociološkim materijalistima*, budući da svode društvo na „materijalne čestice“ – pojedince. Tako umjesto stava „samo fizička materija postoji“, uz sociološke materijaliste ćemo vezati stav „samo pojedinci postoje“. Udehn smatra da atomizam ima prednost nad holizmom i emergentizmom kad je u pitanju ontologija iz razloga što, zbog materijalističkog pristupa, lakše pronalazi uporište u psihologiji i prirodnim znanostima (Udehn, 2001). No kad je u pitanju praktična primjena ove ontologije, zbog kompleksnosti društva, ova prednost se gubi. Kao glavni predstavnici atomizma u ovom radu će nam poslužiti Weber, Blumer i Hayek.

Druga struja u filozofiji i znanosti, koja je za razliku od atomizma odbacila materijalizam, javila se krajem devetnaestog stoljeća. Ova struja je zastupala stajališta poput *vitalizma* i *organicizma* (Sawyer, 2005:29). *Vitalizam* smatra da živi organizmi posjeduju, uz fizičku materiju, takozvanu „vitalnu“ silu ili supstancu. Ovo bi značilo da je redukcija na odnose materijalnih čestica nemoguća te se živi organizmi moraju proučavati po vlastitim kriterijima. Holisti u sociologiji su svojevrsni *društveni vitalisti*. Ovome ide u prilog i činjenica da su brojni *vitalisti* bili i *organicisti* - povlačili su analogije između organizma i društva. I dok smo za atomizam rekli da odbacuje emergenciju, holizam (*društveni vitalizam*) podrazumijeva ekstremno snažnu emergenciju. Emergencija kod holizma je toliko jaka da se fenomeni u društvu mogu shvatiti samo preko drugih društvenih fenomena, a nikako preko akcija pojedinaca. Ovi fenomeni kao da u sebi posjeduju nekakvu supstancu koju pojedinci nemaju. Kao predstavnici holizma poslužit će nam Durkheim i Parsons.

Na kraju imamo stav koji nazivamo emergentizmom. Ovaj stav prihvaća materijalizam, ali je istovremeno neredukcionistički (Sawyer, 2005). Emergentisti

prihvaćaju da ništa ne postoji osim fizičke materije i odnosa unutar nje, ali oni ne smatraju da ovaj stav nužno vodi redukcionizmu i atomizmu. Prema njima, iako je tehnički sve svedivo na odnose materijalnih čestica, u praksi je to često nemoguće. Tako, čisto iz praktičnih razloga, dobro je promatrati i objašnjavati više razine integracije preko nekih njenih emergentnih svojstava. Emergentizam je u principu dijeljenje stvarnosti na razine integracije po kriteriju praktičnosti, da se cijelo vrijeme na umu ima ispravnost materijalizma. Kada je riječ o društvu, emergentist će reći da je ovo jedna razina integracije sa svojstvima koje nije praktično svoditi na akcije pojedinaca iako je sama u potpunosti sastavljena od njih. Emergentizam kauzalnu moć priznaje i društvenoj strukturi i pojedinim akcijama. Kao predstavnike ovog tabora odabrao sam Archer, Giddensa i Eliasa.

Glavna teza ovog diplomskog rada je to da razina emergencije u načinu na koji pojedini autori koncipiraju ontologiju društvenosti uvelike utječe na njihovu metodologiju i praktičnu teoriju. Dakle, atomistička ontologija će biti vezana uz atomizam u metodologiji i u praksi, holistička ontologija uz holizam, a emergentistička uz emergentizam. Ovo je nešto što je primijetila Margaret Archer. Ona „tripartitnu vezu između ontologije, metodologije i praktične teorije“ smatra „lajtmotivom cijelog teksta“ svoje knjige „Realistička društvena teorija“¹ (Archer, 1995:3). Prema njoj, ontologija ima snažne implikacije na metodologiju. A metodologija, koju ona definira kao „eksplanatorni okvir teorije“, potom, „vrši regulatornu ulogu“ praktične teorije na način da „potiče teoretiziranje u jednom smjeru, a obeshrabruje teoretiziranje u drugim smjerovima“ (Archer, 1995:6. Archer „praktičnom teorijom“ naziva način na koji sociolozi pristupaju konkretnim društvenim fenomenima. Primjerice, u navedenoj knjizi autorica spominje fenomen opismenjavanja puka na Kubi za vrijeme Castra te ističe razlike u pristupu ovom fenomenu između svoje praktične teorije i drugih.

Zadaća ovog rada je potkrijepiti primjerima ovu tezu o vezi između ontologije, metodologije i praktične teorije. Da bih ovo postigao, odlučio sam podijeliti autore u „tabore“: atomizam, holizam i emergentizam; potom ću analizirati karakteristike njihovih ontologija, metodologija i praktičnih teorija, te na kraju donijeti zaključke o vezama između tih komponenata. Naravno, karakteristike koje ćemo analizirati neće biti bilo koje. Analizirat ćemo samo one karakteristike koje imaju implikacije na razinu emergencije koju pojedini autori pridaju „društvenoj zbilji“. Posebnu ćemo pažnju obratiti na kauzalne

¹Na engleskom: „Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach“.

odnose između akcija pojedinaca i društvene strukture. Tako će, primjerice, ontologija u kojoj se strukturi pridaje velika kauzalna moć nad pojedincima biti ontologija sa visokom razinom emergencije. Ako se pritom negira kauzalnost u smjeru pojedinac – društvo, onda će ova ontologija biti holistička. Archer ovo naziva „konflacijom² prema dolje“ (Archer, 1995:6). U konflaciji prema dolje akcije pojedinaca postaju epifenomen društvene strukture. One su determinirane strukturom i nemaju nikakvu kauzalnu moć nad njom. Struktura se ponaša po vlastitim pravilima. S druge strane, konflacija prema gore je svođenje strukture na epifenomen akcija pojedinaca. U ovoj konflaciji nikakva emergencija ne postoji i sve što mi poimamo kao strukturu je ustvari samo rezultanta akcija pojedinaca. Nikakva kauzalnost odozgo prema dolje ne postoji. Ovakva ontologija se naziva atomizam. Na kraju, emergentistička ontologija je karakterizirana obostranom kauzalnošću. Pojedinac i struktura se nalaze u isprepletenim odnosima i oboje utječu jedno na drugo. Dakle, ukratko, glavna stvar na koju ćemo usredotočiti našu pažnju kada budemo govorili o ontologijama pojedinih autora bit će kauzalni odnosi pojedinaca i strukture.

Što se tiče analize metodologije, obratit ćemo pažnju na bilo koji naputak o proučavanju društva kojeg susretnemo kod pojedinih autora.

Na kraju, praktična teorija je konkretan način na koji autori analiziraju društvo. Ovdje se posebna pažnja pridaje načinu na koji autori pristupaju analizi konkretnih društvenih fenomena (poput samoubojstva, religije, ekonomije itd.). Vodit ćemo računa o „smjeru kauzalnosti“, odnosno, da li se kauzalna moć pridaje samo strukturi, samo pojedincima ili oboma. Također, obraćamo pažnju i na rječnik pojedinih autora. Zanima nas da li izbjegavaju koristiti termine koji nisu u skladu sa njihovom ontologijom. Tako, primijetimo li, primjerice, da neki atomistički autor izbjegava upotrebu izraza kao što je „društvena funkcija“, reći ćemo da je njegova praktična teorija konzistentna sa ontologijom.

2. Atomizam

²'Konflacijom' Archer naziva bilo kakvo „jednodimenzionalno teoretiziranje“ u kojem se ili društvo svodi na akcije pojedinca ili akcije pojedinaca na društvenu strukturu (Archer, 1995:6).

2.1. Subjektivistički interpretativizam Maxa Webera

Jedan od najboljih primjera atomizma u sociologiji je Weberova teorija. Za Webera, društvo se sastoji od društvenih akcija i njihovih posljedica. Sva kauzalnost je sadržana na individualnoj razini. Ovo je izrazito atomistička koncepcija društva koja negira emergenciju na razini društva. Tako, u svojoj knjizi „Metodologija društvenih znanosti“ (Weber [1922] 1949) Weber kritizira način korištenja „kolektivnih koncepata“ (npr. država, stalež, poljoprivreda) koji ostavlja dojam postojanja ove više razine, odnosno, dojam da ovi koncepti govore o nečem objektivnom. Za njega je ovo laički način percipiranja društva, te bi sociolozi trebali imati na umu da ovi koncepti ne posjeduju nikakvu objektivnu stvarnost, već samo označuju određen segment društvenih akcija. Primjerice, država je za Webera „beskonačnost raširenih diskretnih ljudskih akcija, pasivnih i aktivnih, činjenično i legalno reguliranih odnosa, djelomično jedinstvenih, djelomično ponavljajućih“ (Weber, [1922] 1949:99). Dakle, kao što vidimo, ne postoji nikakva kauzalna moć na razini društvene strukture koja djeluje na pojedince. Sav utjecaj koji „država“ vrši na pojedince je ustvari izravan utjecaj specifičnih akcija drugih pojedinaca. Weber, dakle, ne priznaje nikakva emergentna svojstva te bismo mogli reći da je njegova ontologija čvrsto ukorijenjena u sociološkom materijalizmu.

Ovakva ontologija rezultirala je jednom specifičnom sociološkom metodologijom poznatom pod nazivom "verstehen³" (interpretativna) sociologija. Centralno za ovu metodu je *razumijevanje* akcije. Prema tome, Weber razlikuje dva aspekta analize ljudske akcije: prvi naziva "izravno promatračko razumijevanje", a drugo "eksplanatorno razumijevanje". Izravno promatračko razumijevanje se postiže kada se identificira tip akcije. Eksplanatorno razumijevanje se postiže onda kada se „pravilno razumiju akcija i motivi za nju te njihov odnos" (Weber, [1922] 1978:12).

Naravno, nije svaka akcija društvena. I sociologija se ne može baviti svim akcijama. Ono što sociologe zanima je akcija čije subjektivno značenje (značenje koje joj pripisuje pojedinac koji izvršava tu akciju) „uzima u obzir ponašanja drugih te prema tome orijentira svoj tijek". (Weber, [1922] 1978:4). Ovakav pristup, koji u prvi plan stavlja subjektivno značenje pojedinaca od sada pa nadalje ćemo nazivati subjektivizmom. T. Mathiesen je pod ovaj termin stavio „Verstehen“ sociologe, kao i sve ostale koji u prvi plan stavljaju subjektivno iskustvo pojedinca (Mathiesen, 1960).

³ „Verstehen sociologija“ je pristup proučavanju društvenih fenomena koristeći se značenjima koja koriste sami proučavani pojedinci. Naglasak se, stoga, stavlja na razumijevanje pojedinaca. Weber je bio jedan od glavnih predstavnika ovog pristupa.

Weber snažno inzistira na korištenju subjektivističke metode, neovisno o „veličini“ društvenog fenomena koji se proučava. Tako, bilo da fenomen obuhvaća veliki segment društva (npr. cjelokupni ekonomski sustav) ili mali (npr. pojedinačna tvornica), budući da se i jedan i drugi sastoji od akcija pojedinaca, oba će se istraživati na isti način. Njih je potrebno svesti na zajednički nazivnik – akcije pojedinaca.

"Karakteristično je ne samo za jezik, već i za samu misao da se koncepti koji ustvari označavaju akciju prikazuju pod krinkom trajne strukture. (...) Stoga je zadaća sociologije reducirati ove koncepte na "razumljive" akcije, što znači, bez iznimke, akcije sudjelujućih pojedinaca." (Weber [1913] 1981:158)

"Za subjektivnu interpretaciju akcije u sociološkom radu, ovi kolektiviteti se moraju tretirati kao rezultante oblika organizacije pojedinih činova pojedinaca, budući da se samo oni mogu tretirati kao agenti subjektivno razumljive akcije." (Weber [1922] 1978:13)

No Weber se ne zalaže za potpuno uklanjanje kolektivnih koncepata iz sociologije. Na kraju krajeva, i sam ih u svojoj praktičnoj teoriji često koristi. Ono što je bitno imati na umu jest to da se u njihovom sociološkom korištenju ovi koncepti ne odnose na nekakvu kolektivnu osobu koja „djeluje“. U Weberovoj ontologiji društva, kao što smo vidjeli, nešto takvo ne postoji. Ovi koncepti stoga i dalje označuju samo "određenu vrstu razvoja stvarnih ili mogućih društvenih akcija pojedinačnih osoba." ([1922] 1978:14).

Što se tiče praktične teorije, kao prvo, u samom definiranju društvenih fenomena vidi se izrazit utjecaj atomističke ontologije i metodologije. Već smo spomenuli kako Weber državu definira u terminima akcija pojedinaca. No još je zanimljivije kako on definira društveni odnos. Prema Weberu on se "sastoji isključivo i u potpunosti u postojanju vjerojatnosti da će doći do nekog smislenog tijeka akcije" ([1922] 1978:26). Neki smatraju da je korištenje pojma "vjerojatnost" u ovoj i u drugim definicijama zapravo pokušaj izbjegavanja reifikacije i na taj način ostajanja vjernim metodološkom individualizmu (Udehn, 2001.).

Još jedan primjer ovoga je definicija klasne situacije kao "tipične vjerojatnosti: 1) pribavljanja dobara, 2) dobivanja pozicija u životu, 3) pronalaženja zadovoljstva" (Weber [1921] 1978:302). Na ovaj način se uklanja potreba uvođenja pojma "strukture" koji se zbog svoje holističke prirode treba što više izbjegavati.

I kod analize društvenih promjena možemo vidjeti popriličnu dosljednost atomističkoj metodologiji. U svojoj knjizi "Protestantska etika i duh kapitalizma" Weber ekonomsku promjenu tumači kao rezultat utjecaja određenih psiholoških sankcija

religijskog podrijetla na ponašanje pojedinaca (Weber [1905] 2001). Ova knjiga vrvi analizom unutarnje idejne logike religijskih vjerovanja pri čemu se stalno ima na umu pojedinac i njegovo interpretiranje ove logike. Zbog ovoga, iako Weber koristi kolektivne koncepte (kapitalizam, religijske organizacije), on njih u pravilu uspijeva svesti na individualistički nazivnik. On sam suprotstavlja svoje objašnjenje nastanka kapitalizma koje se fokusira na ideje sa onim historijskog materijalizma koje stavlja naglasak na ekonomsku bazu i "superstrukturu"⁴. Prema Weberu, ideje nisu samo nusproizvod ekonomije. One oblikuju ekonomiju. Ljudi imaju određenu ideologiju koja stvara motivaciju za neko djelovanje, u ovom slučaju, za akumulaciju kapitala. Što više ljudi razmišlja i djeluje ovako to će se društvo brže kretati u smjeru razvoja kapitalističkog sustava. Tako se stvara dojam o nastanku kapitalističkog sustava kao rezultanti akcija pojedinaca. Ovo je ono što bi Archer nazvala konflacijom prema gore, u kojoj je struktura samo epifenomen akcije. Ona nema stvarnu uzročnu moć na akciju. A ako nam se i čini da ima, to je onda samo zato što nismo došli do konačnog objašnjenja koje nužno mora biti u terminima individualnih akcija i motiva. Ovakva sociološka teorija razvija se onda kada se potpuno negiraju bilo kakva emergentna svojstva kod društva.

2.2. Blumerov simbolički interakcionizam

Idući autor kojim ćemo se baviti je Herbert Blumer. Blumer je najpoznatiji kao jedan od vodećih simboličkih interakcionista. Spadajući u pristup simboličkog interakcionizma, uvelike se oslanjao na njegovog začetnika, G.H. Meada. Stoga, vjerojatno najprecizniji iskaz svoje ontologije društva Blumer nam donosi govoreći o načinu na koji (prema njegovoj interpretaciji) Mead koncipira društvo. "Meadova shema definitivno dovodi u pitanje ovu koncepciju. Ona vidi društvo ne kao uspostavljenu strukturu, već kao ljude koji ispunjavaju uvjete života; ona vidi društvenu akciju ne kao emanaciju društvene strukture, nego kao formaciju ljudskih aktera; ona vidi ovu formaciju akcije ne kao društvene faktore koji se ispoljavaju kroz medij ljudskog organizma, već kao konstrukciju koju su akteri napravili od onoga što oni uzimaju u obzir; ona vidi grupni život ne kao ispoljavanje uspostavljene strukture, već kao proces izgradnje udruženih akcija. (...) prema tome, ona vidi društvo ne kao sustav, bilo statični,

⁴Historijski materijalizam je Marxov pristup analizi povijesnog razvoja u kojem se sva kauzalna moć pridaje proizvodnim odnosima koje on naziva bazom. S druge strane, superstrukturu čine svi ostali aspekti društva(kultura, institucije, religija, odnosi moći itd.). Superstruktura je praktički bez kauzalne moći u odnosu na bazu koja je determinira.

pokretni, ili u nekom obliku ravnoteže, već kao veliki broj udruženih akcija, mnogih usko povezanih, mnogih potpuno nepovezanih, mnogih predoblikovanih i ponavljajućih, drugih koje su izgrađene u novim smjerovima, koje se sve poduzimaju u svrhu sudionika, a ne u svrhu potreba sustava." (Blumer, 1969:74)

Kao što vidimo, Blumer je društvo koncipirao na izrazito atomistički način. Ono je kao i kod Webera proizvod akcija pojedinaca, iako, za razliku od Webera, Blumer nikad nije išao tako daleko da izjavi kako bi ga trebalo gledati kao *rezultantu* akcija. On, pri definiranju društva redovito koristi sintagmu "povezanih akcija". Povezivanje akcija je zapravo ono što tvori društvo. "Život svakog društva sastoji se od kontinuiranog procesa povezivanja aktivnosti njegovih članova." (Blumer, 1969:17).

Prema Blumeru, ovo povezivanje se ne odvija pod utjecajem nekakve strukture, već simbola koje ljudi koriste. Naime, ljudi se ponašaju prema stvarima (i društvenim i ne-društvenim) na temelju onoga što te stvari za njih znače, a ovo značenje se proizvodi kroz interakciju sa drugim ljudima. Kroz opetovanu interakciju sa drugim članovima društva značenja stvari se ujednačuju te ovo omogućuje povezivanje akcije. Tako da "povezivanje akcije" u biti znači ovaj proces ujednačavanja značenja.

Blumerov atomizam je uočljiv i u njegovoj kritici tendencije sociologa da vide velike društvene segmente kao samostalne entitete koji funkcioniraju prema vlastitoj dinamici. Prema Blumeru ovo je pogrešno. "Institucija ne funkcionira automatski zbog neke unutarnje dinamike ili potreba sustava; ona funkcionira jer ljudi u različitim točkama rade nešto, a ono što rade je rezultat kako oni interpretiraju situaciju u kojoj su pozvani na djelovanje." (Blumer, 1969:19)

Dakle, u Blumerovoj ontologiji društva, u središnje se mjesto stavljaju značenja. Pritom ovdje nema nikakve potrebe za emergencijom budući da se ova značenja nalaze u glavama pojedinaca.

Ovakvo viđenje društva se ogleda i u Blumerovoj metodologiji koja je uvelike subjektivistička. On zamjera sociolozima što značenja koja stvari imaju za pojedince uzimaju zdravo za gotovo. Ova značenja nikad ne postaju predmetom njihova istraživanja. Primjerice kada se istražuje neka norma koja utječe na ponašanje pojedinca, ne istražuje se značenje koje ona pobuđuje u glavi pojedinca, već samo ponašanje pojedinca koje se gleda kao rezultat ove norme. To ostavlja dojam izravne uzročnosti društvenih faktora, a pojedinca kao pasivnog kotačića u stroju. Blumer se stoga zalaže za stavljanje značenja u središte sociološke metodologije. Prema njemu, sociolog mora biti u stanju staviti se u kožu članova društva koje on proučava. Za ovo mu je potrebno

razumjeti predmete na način na koji ih shvaćaju ti pojedinci. Ovo se rijetko može postići standardnim istraživačkim procedurama kao što su upitnici, ankete i prethodno definirane varijable, ističe Blumer. Umjesto toga, metoda koju navodi kao najprikladniju je *intervju*. Sociolozi trebaju pustiti ispitanike da dadu opis objekata onako kako ih "sami vide, kako su se ponašali prema njima u različitim situacijama, i kako se referiraju na te objekte pri razgovoru sa drugim članovima svoje grupe." (Blumer, 1969:51)

Kao što vidimo, ova metodologija je bliska Weberovoj, budući da obje stavljaju naglasak na razumijevanje pojedinaca. Razlika ipak postoji, no ona nije u principu, već samo u dubini do koje ova analiza ide. Weber se pri interpretaciji akcije ograničava na razumijevanju motiva pojedinaca. Blumer, s druge strane, smatra ovo nedovoljnim.

"Akcija se objašnjava faktorima poput motiva, stavova, nesvjesnih kompleksa, konfiguracije podražaja, statusnih zahtjeva, potreba uloga, ili situacijskih zahtjeva. Povezati akciju sa jednim ili više ovakvih pokretačkih faktora smatra se ispunjenjem znanstvenog zadatka. No, ovakav pristup ignorira i ne ostavlja mjesta za proces samo-interakcije preko kojega pojedinac poima svoj svijet i konstruira svoju akciju. Vrata su zatvorena ključnom procesu interpretacije." (Blumer, 1969:15)

Blumerov simbolički interakcionizam izbjegava objašnjenje bilo kojeg društvenog fenomena koje uključuje pozivanje na strukturalne uzroke, ali i općenito na uzroke iz prošlosti. Budući da je ovo teorija kreiranja „društvene zbilje“ kroz interakciju, objašnjenja treba tražiti u načinima na koje pojedinci "definiraju, interpretiraju, i odgovaraju na određene situacije." (Blumer, 1969:58)

Dakle, metodologija koju Blumer predlaže je striktno atomistička. Sve se objašnjava preko pojedinaca. Nema mjesta za strukturu.

Dobar primjer korištenja ove metodologije u praksi je tekst o rasnim odnosima (Blumer, 1958). U njemu Blumer rasne predrasude te općenito odnose između rasa objašnjava isključivo idejama i značenjima koji se nalaze u glavama pojedinaca. On ove ideje prikazuje kao proizvod interakcije među ljudima, a ne kao nešto što se može objasniti individualnim karakteristikama pojedinca. Ovime želi pokazati kako su rasne predrasude sociološka, a ne psihološka tema. No ova interakcija je uvijek prikazana atomistički uz konflaciju prema gore. Nema pozivanja na strukture moći, rasističke institucije ili išta slično. Čak i kada govori o različitim pozicijama bijelaca i crnaca (gdje bismo očekivali nekakvo referiranje na strukturu), Blumer govori o pozicijama kao idejama u glavama pojedinaca. Tako on ne govori o objektivnoj poziciji, već uvijek rabi sintagmu "osjećaj grupne pozicije". Ovaj osjećaj je "opća vrsta orijentacije" (Blumer,

1958:3). On dakle orijentira naše ponašanje prema našim idejama o tome što je za neku rasu prikladno, a što nije. Ukoliko pripadnik druge rase napravi nešto što nije u skladu sa pozicijom koju smo mu pripisali, mi ćemo reagirati na takav prijestup. Definiranje pozicija se odvija u "javnim arenama". Ovdje su svi pojedinci, kao pripadnici svojih rasa, pozvani definirati pozicije svoje i druge rase. No naravno, najveću ulogu imaju svojevrsni rasni glasnogovornici. Ovo su intelektualci sa izrazitim autoritetom i iskustvom u ovoj areni te često njihove ideje bivaju prihvaćene od većine.

Ovaj pristup stvara dojam o strukturi kao ničem drugom doli onih ideja koje su u javnoj areni trenutno u vodećoj poziciji. I dok ovo možda i jest prihvatljiva slika kada je riječ o nečemu poput rasnih predrasuda, u trenutku kada se analizira neki kompleksniji društveni fenomen tu je sliku teže održati. No ovo je teško istražiti pošto je Blumerova praktična teorija (za razliku od Weberove) prilično oskudna. Joel Best smatra da je Blumer kroz svoje teorijske i metodološke radove postavio toliko visoke standarde za sociološko istraživanje da ih čak ni on sam nije mogao ispuniti (Best, 2006.). Ja bih ovo izrazio na drugačiji način. Po meni je problem jednostavno to što je Blumerov atomizam primjenjiv samo na istraživanje ograničenog broja društvenih fenomena. A budući da Blumer nije htio odustati od principa simboličkog interakcionizma, izbjegavao je poduzimati istraživanja koja bi dovela u pitanje ove principe.

Da rekapituliramo, na primjeru atomizma, prilično je očigledna veza između ontologije društva, metodologije te praktične teorije. Vidimo potpunu negaciju uzročne moći strukture te je ona prikazana kao epifenomen i rezultanta akcija pojedinaca. Ovo je posljedica onoga što smo nazvali *sociološkim materijalizmom*. Atomizam stoga karakterizira minimalna emergencija u društvenoj ontologiji. Metodologija koju i jedan i drugi autor predlažu je subjektivistička. Nije dovoljno samo navesti koje akcije su neki pojedinci poduzeli, već treba shvatiti i njihovu motivaciju te značenje koja se nalaze iza tih akcija. U praktičnoj teoriji društveni fenomeni se objašnjavaju preko akcija pojedinaca. Analiza utjecaja strukture se izbjegava.

2.3. Holistički elementi u Hayekovoj atomističkoj teoriji

No da ne ostavimo dojam da ontologija i metodologija determiniraju praktičnu teoriju spomenut ćemo jednog autora koji ima izrazito atomističku ontologiju, predlaže atomističku metodologiju, no ipak u praktičnoj teoriji ponekad primjećujemo odstupanje od atomizma. Hayek je, naime, jasan u svojoj kritici holističkog viđenja društva. On

kritizira Comteov stav da je „cjelina predmeta zasigurno puno bolje poznata i neposrednije dostupna nego njeni konstitutivni dijelovi“. "Vjerujem da je ova ideja da su društveni kolektiviteti poput „društva“ i „države“, ili bilo koje društvene institucije ili fenomena, u ikojem smislu objektivniji nego razumljive akcije pojedinaca čista iluzija" (Hayek, 1948:69).

Hayek smatra da se ovi holistički koncepti uvijek referiraju samo na veze između pojedinačnih akcija. Postoji zanimljiva sličnost između Hayekove društvene ontologije i simboličkog interakcionizma kod pitanja što je potrebno za uspješno funkcioniranje interakcije. Hayek smatra da su za ovo potrebna "ista očekivanja" pojedinaca (Hayek, 1948: 38), a Blumer spominje "povezivanje akcija" koje se provodi ujednačavanjem značenja simbola (Blumer, 1969). I jedan i drugi, tako, uvjete društva pronalaze u glavama pojedinaca.

Metodologija koju Hayek predlaže također je atomistička. Naglasak se stavlja na razumijevanje akcija pojedinaca – obilježje koje smo mogli primijetiti i kod metodologija prethodno spomenutih autora.

Ipak, čitajući Hayeka možemo naići na ideje koje bismo inače očekivali kod holističkih autora. Primjerice, Hayek u svom eseju "Individualizam: istiniti i lažni", na jednom mjestu kaže da država treba biti "samo mali dio puno bogatijeg organizma kojeg nazivamo 'društvom'" (Hayek, 1948: 22). Uspoređivanje društva sa "organizmom" je jedna tipična holistička metoda (koju ćemo pobliže analizirati u nastavku rada).

Nadalje, Hayek govori o "stvarnim funkcijama cjenovnog sustava" koje on "ispunja" (Hayek, 1948: 84). Govor o funkcijama je nešto što često pronalazimo kod holističkih teorija, posebno kod funkcionalizma.

S druge strane, Hayek kaže da kada govori o kolektivističkim pojmovima (poput države, komercijalnih aktivnosti, bitaka itd.), on se ustvari "referira na sheme koje pojedinačne aktivnosti povezuje u razumljive odnose" (Hayek, 1948:68). Dakle korištenje ovih pojmova je samo alat koji društveni znanstvenici koriste pri objašnjavanju ljudskih akcija. Društvo je i dalje samo rezultanta ovih akcija. No, ipak teško se oteti dojmu da ove „rezultante“ u Hayekovoj praktičnoj teoriji ponekad imaju i utjecaj na pojedince koji se ne može skroz svesti na akcije pojedinaca. Po meni je razlog ovome jednostavno činjenica da je atomizam, iako elegantan u teoriji, u praksi često teško održiv⁵.

⁵ O tome je govorio i Udehn (2001).

3. Holizam

3.1. Durkheim – krajnji holizam

Razvoj holističke ontologije društva se u sociologiji može pratiti još od njenog samog nastanka. Comte u svojim tekstovima "Kurs pozitivne filozofije" (Comte, [1830 – 1842] 2000) govori o uzročnim moćima društva na aktivnosti ljudi te o nemogućnosti reduciranja društva. Ovo je tipičan holistički argument koji često rezultira zaključkom da se društveni fenomeni trebaju proučavati po vlastitim pravilima. Primjer ovoga je Durkheimova sociologija.

Durkheimova društvena ontologija je vjerojatno najekstremniji primjer holizma u sociologiji. Društvo je ovdje potpuno odvojeno od akcija pojedinaca. Ono je stvarnost *sui generis*⁶. Već nam i sam izbor riječi kojima se Durkheim koristi ukazuje na holističku sliku društva. Primjerice, nazivanje društvenih fenomena "društvenim činjenicama" implicira predodžbu o njima kao objektivnim stvarima, a ne kao pukim apstrakcijama pojedinih akcija. Društvena činjenica se razlikuje od individualne (akcije pojedinaca) po tome što je ona konzistentna i trajna, a individualna činjenica je samo jedna trenutna manifestacija ove trajne društvene činjenice.

„Uistinu neki od ovih načina ponašanja i razmišljanja zadobiju, kroz ponavljanje, neku vrstu konzistentnosti koja ih, da se tako izrazimo, odvaja, izolirajući ih od pojedinih događaja koji ih reflektiraju“ (Durkheim [1895] 1982:54)

Društvene činjenice su trajne i stabilne forme koje uvjetuju ponašanje pojedinaca, ali obrnutog utjecaja nema. Tako, dok Weber i Blumer svode strukturu na akcije, Durkheim svodi akcije na strukturu – konflacija prema dolje.

Pri interpretaciji Durkheimove ontologije treba imati na umu akademski kontekst unutar kojeg se on nalazio. Ovo je bilo vrijeme u kojem se sociologija još nije bila u potpunosti afirmirala kao zasebna disciplina. Glavna joj je prijetnja bila uzurpacija društvene stvarnosti od strane psihologa. Stoga, jedan od načina distanciranja od

⁶ „Sui generis“ je pojam kojim se Durkheim često koristi opisujući društvo. Inače ovaj termin označava neki fenomen toliko specifičan da je 'jedini svoj vrste'. Ovo implicira da je i način na koji se društvo treba proučavati također jedinstven.

psihologije bilo je definirati društvo na takav način da se odbaci mogućnost reduciranja na psihologiju. Ovo je značilo odbacivanje *sociološkog materijalizma* i prihvaćanje *vitalizma*. Društvo dakle, uz akcije pojedinaca, posjeduje i nekakvu društvenu supstancu koju ne možemo pronaći u akcijama samima. Svođenje društva na akcije je stoga ontološki neizvedivo i praktički besmisleno. Ovo je najsnažnija koncepcija emergencije koja je u sociologiji uopće moguća budući da povezivanje pojedinaca u društvo nije samo proizvelo neka nova svojstva koja je nepraktično svoditi na akcije pojedinaca, već je ono stvorilo stvarnost koja je skroz odvojena od pojedinih akcija.

Ovakva slika društva Durkheimu je ostavila dosta uske okvire unutar kojih je morao definirati svoju metodologiju. Budući da je društvo objektivna i autonomna stvarnost, "društveni fenomeni se moraju proučavati zasebno, odvojeno od svjesnih bića koja tvore svoju vlastitu mentalnu sliku o njima. Trebamo ih proučavati izvana, kao eksternalne stvari." (Durkheim [1895] 1982:82)

Ovdje vidimo oštri kontrast sa atomističkom metodologijom koja predlaže subjektivistički pristup. On umjesto toga predlaže svoju objektivističku metodu u kojoj se društveni fenomeni trebaju proučavati kao stvari. One su neovisne od onoga pojedinačnih akcija ili ideja. Stoga su mnogi primjeri društvenog djelovanja, koji su za sociologe poput Webera i Blumera početna točka njihovog istraživanja, za Durkheima ne-sociološki. Ovo dovodi do potpuno različitih očekivanja rezultata sociološkog proučavanja. Blumer u svojoj knjizi "Procjena Thomasovog i Znanieckijevog poljskog seljaka u Americi"⁷ (1946) eksplicitno govori o tome kako individualistički pristup proizvodi različite interpretacije "ljudskih dokumenata". Ovisno o različitim kutovima gledanja isti će individualni primjer različiti sociolozi različito objasniti. Svaka ljudska situacija posjeduje brojna značenja. Na što će se neko sociološko istraživanje fokusirati ovisi o teorijskom okviru sociologa. I dok nam Blumer govori o utjecaju subjektivnog elementa u sociološkom istraživanju, Durkheim tvrdi upravo suprotno.

„Kako ove forme postoje trajno i kako se ne mijenjaju kroz njihove različite primjene one čine fiksni predmet, konstantan standard koji je uvijek pri ruci promatraču, i koji ne ostavlja prostora za subjektivne dojmove ili osobne opservacije.“ (Durkheim [1895] 1982:82)

⁷Na engleskom naslov glasi: „*An Appraisal of Thomas and Znaniecki's The Polish Peasant in Europe and America*“.

Ovo je dobra ilustracija utjecaja razlike u koncepcijama društva na razlike u metodologijama. Dok je atomistička metodologija potraga za značenjem akcija, holistička je potraga za strukturom. Ova struktura se smatra nečim objektivnim.

Kada je riječ o Durkheimovoj praktičnoj teoriji, jedna od prvih stvari koju možemo primijetiti je sveprisutnost konflacije prema dolje. Durkheim društvu daje toliku moć nad pojedincem da možemo govoriti o svojevrsnom društvenom determinizmu. Primjer ovoga možemo pronaći u njegovoj studiji o samoubojstvu (1897). Durkheim ovdje istražuje fenomen samoubojstava kod različitih tipova društva. Uzroke za ovaj čin pronalazi u društvenoj strukturi. Ovo može biti previše ili premalo društvene kontrole ili integracije. Iako u knjizi postoji implicirana veza između psihološkog stanja koji je proizveden u nekom društvenom kontekstu i samoubojstava, ova veza ostaje samo na toj implicitnoj razini (Lukes, 1982). Mi tako praktički dobivamo sliku društva kao nekakve božanske ruke koja direktno, bez ikakvih ljudskih posrednika, čini da pojedinac počini samoubojstvo.

Još jedan primjer u kojem Durkheim društvu daje determinističku ulogu je njegovo objašnjenje podrijetla osnovnih kategorija uma, kao što su koncepti "kontradikcije", "sile", "prostora" i tome slično: "Umjesto ugrađena u ljudsku prirodu, ne postoji ideja, sve do, i uključujući, razlikovanje lijevog od desnog, koja nije, vrlo vjerojatno, proizvod religijskih, a samim time, kolektivnih predodžbi" (Durkheim [1912] 1995:86).

Tako je, primjerice, podjela svijeta kod Pueblo Indijanaca utemeljena na podjeli klanova u prostoru (Durkheim [1912] 1995:12); koncept kauzalnosti potječe od dojma povezanosti akcija izvedenih u ceremoniji i onoga što se dogodi nakon toga (Durkheim [1912] 1995:371); a sama ideja kategorizacije potječe iz organizacije plemena (Durkheim [1912] 1995:145). Ovo Durkheima navodi na zaključak da je razlog zašto se ideja mana u australskom društvu nije razvila u apstraktniju ideju (kako je to slučaj u naprednijim društvima) društveni milije u kojem Australci žive (Durkheim [1912] 1995:198) – kauzalnost društvene strukture.

Još jedna stvar koju primjećujemo kod Durkheimove praktične teorije je evolucionizam. Bilo eksplicitno ili implicitno, često se susrećemo s idejom da pojedina društva stoje na određenoj poziciji na hijerarhiji razvijenosti. Tako su društva australskih Aboridžina primitivna, odnosno, na niskom stupnju razvoja, antički Rim na višoj razini, a francusko društvo na još višoj (Durkheim [1912] 1995). Cijela Durkheimova teorija o

religiji temelji se na ideji da se totemizam pronalazi u najprimitivnijim društvima te je samim time to originalni, ili bar, najbliže originalnom tipu religije.

Isti princip susrećemo i kada Durkheim raspravlja o tome da li je kažnjavanje prvenstveno individualan ili društveni fenomen. On zaključuje da je ovo prvenstveno društveni fenomen jer kod primitivnih društava najbrojnije su one kazne koje se tiču kršenja religijskih načela (Durkheim [1893] 1960:92).

Durkheimova praktična teorija je funkcionalistička. Društvene komponente se prikazuju u kontekstu funkcija koje imaju za cjelinu. Primjerice, krajnja svrha religije je održavanje morala (Durkheim [1912] 1995:350). Pojedini aspekti religije imaju nešto uže funkcije. Asketizam na neki način priprema pojedinca na život u društvu. Asketska religijska odricanja su zapravo simbol odricanja koja pojedinac mora poduzeti da bi mogao sudjelovati u društvu (Durkheim [1912] 1995:321). A sami religijski obredi služe da bi u pojedincima pobudili ili održali određena mentalna stanja grupe (Durkheim [1912] 1995:9). Glavna funkcija podjele rada je proizvodnja solidarnosti (Durkheim [1893] 1960:56). A funkcija kažnjavanja je zaštita društvene strukture (Durkheim [1893] 1960:86). Durkheim također smatra da društvene funkcije spontano teže da se prilagode jedna drugoj (Durkheim [1893] 1960:4). U ovoj tvrdnji postoji implicitna ideja o samoregulirajućem svojstvu društva, mehanizmu svojstvenom cjelini, koji se ne referira na akcije pojedinaca.

Za kraj bih još spomenuo da kod Durkheima pronalazimo organicistički način razmišljanja. Organicizam karakterizira uspoređivanje društva sa organizmom, a komponenti društva sa pojedinim organima organizma. Baš kao što u organizmu organi imaju specifičnu funkciju koja obično doprinosi ravnoteži (homeostazi) organizma, tako različite komponente društvene strukture imaju svoje funkcijske uloge u održavanju ravnoteže društva (Sawyer, 2005:1). Ovo je očigledno prilično holistička shema budući da nam početna točka ovdje nisu pojedinci već društvo u cjelini i njegove potrebe. Društvene komponente se promatraju iz perspektive funkcija koje one imaju za društvenu cjelinu. Durkheim podjelu rada u društvu uspoređuje sa funkcioniranjem organa u organizmu (Durkheim [1893] 1960:41). Isto tako, zakone društva uspoređuje sa živčanim sustavom organizma. Budući da živčani sustav nadzire funkcioniranje organa, njegova kompleksnost ukazuje na stupanj razvoja neke vrste. On tako po obliku zakonskog sustava određuje stupanj razvoja društva (Durkheim [1893] 1960:128).

Inače funkcionalizam i organicizam su dosta izraženiji kod idućeg predstavnika holizma kojim ćemo se baviti, Talcotta Parsonsa.

3.2. Parsonsov strukturni funkcionalizam

Parsonsova koncepcija društva je još jedan primjer holističke ontologije. Razina emergencije koja je karakterizira dosta je visoka. Ovo je vidljivo već i u samom načinu na koji Parsons poima sociologiju. On ju definira kao disciplinu koja proučava emergentna svojstva "akcijskih sustava društva" (Parsons [1937] 1949:768). Iako Parsons upotrebljava sintagmu "*akcijski* sustav", vidjet ćemo kasnije da ova "akcija" ima dosta drugačije značenje od onog koje ona ima kod atomističkih sociologa. Za shvaćanje Parsonsove teorije puno važnija je druga riječ navedene sintagme - "sustav". Sawyer Parsonsovu teoriju smatra klasičnim primjerom onog što on naziva „generalnom teorijom sustava“ (Sawyer, 2005). Ovim teorijama je specifično to da one smatraju da se svi sustavi ponašaju prema određenim zajedničkim principima. Zakoni koji vrijede za ostale sustave vrijede i za društveni sustav te među njima postoji određeni kontinuum. Tako, primjerice, Parsons, kada govori o elementima akcijskog sustava, tvrdi da "sustavni odnosi ne postoje samo između ovih elemenata međusobno, već i između njih i općeg okvira biološke evolucije." (Parsons, 1964:342)

Parsonsova koncepcija društva je organicistička te je praćena idejom o modularnosti komponenti društva. Modularnost komponenata nekog sustava je stav da su ti dijelovi relativno neovisni jedni o drugima. Oni zajedno pridonose postizanju određenog cilja (npr. održavanja društvene ravnoteže), no u svom unutarnjem funkcioniranju oni su uvelike neovisni jedan o drugom. Oni posjeduju nekakve intrinzične mehanizme.

Zanimljivo je da u Parsonsovoj koncepciji pronalazimo elemente voluntarizma⁸. Tako Parsons smatra da motivacija za akciju kod pojedinaca proizlazi iz pokušaja da se „postigne gratifikacija i izbjegne deprivacija“ (Parsons, 1951:2). Ovakav stav često pronalazimo kod ekonomije i obično se veže uz teoriju racionalnog izbora i metodološki individualizam. Ovo nam izgleda kontradiktorno holizmu, funkcionalizmu i organicizmu te dosta blisko atomizmu. No kada pogledamo Parsonsov stav o tome što određuje gratifikaciju i deprivaciju vidimo da je njegova ontologija još uvijek potpuno unutar holističke paradigme. Naime, ono što će za pojedinca predstavljati gratifikaciju i deprivaciju, prema Parsons, je pod kontrolom onoga što on naziva „vrijednosnom orijentacijom“. A ova vrijednosna orijentacija je pak definirana društvom (Parsons,

⁸ Voluntaristička sociologija naglašava važnost slobodne volje, odnosno, agencije, u ponašanju pojedinaca.

1951:7). Pojedinci internaliziraju društvene vrijednosti te samim tim, ono što će im predstavljati gratifikaciju/deprivaciju, određuje društvo. Dakle, baš kao kod Durkheima kauzalnost ide odozgo prema dolje te ovdje nema govora o metodološkom individualizmu. Društvo je ono koje determinira ponašanje pojedinca. Giddens je, primjerice, došao do zaključka da „nema akcije u Parsonovoj „akcijskoj perspektivi“, samo ponašanje koje pokreću dispozicije potreba očekivanja uloge“ (Giddens, 1993:16). Dakle Parsonsova ontologija je klasičan primjer konflacije prema dolje.

Jedan od problema preciznog određivanja Parsonsove koncepcije društva je to što on, za razliku od ostalih autora, nigdje ne nudi svoju definiciju društva u konciznom obliku. Umjesto toga on ovu definiciju polako gradi kroz veliki dio svog rada. Pritom se često može naići na tvrdnje koje međusobno izgledaju kontradiktorno. Primjer ovoga bi bio pokušaj stvaranja „akcijske teorije“ unutar holističke teorije sustava. Christian Etzrodt smatra da je „Parsons izgubio svoju akcijsku teoriju na putu prema svojoj sistemskoj teoriji“ (Etzrodt, 2013:30).

Možda bi Parsonsovu koncepciju najbolje mogla predstaviti ova izjava:

„Budući da je empirijska organizacija sustava u fundamentalnom fokusu, norma, mora biti koncepcija empirijski samoodrživog društvenog sustava. Uzmemo li u obzir trajanje koje je dovoljno dugo da nadmaši životni vijek normalnih pojedinaca, regrutacija nadolazeće generacije biološkom reprodukcijom i socijalizacijom postaje ključan aspekt takvog društvenog sustava. Društveni sustav ovog tipa, koji ispunjava sve ključne funkcionalne preduvjete dugotrajnog opstanka koristeći vlastite resurse, nazvati ćemo *društvom*.“ (Parsons, 1951:11)

Ovdje imamo izražene brojne bitne karakteristike Parsonsove ontologije: organicizam, funkcionalizam, teorija sustava i holizam.

Što se tiče Parsonsove metodologije, ona uistinu dobro prati njegovu društvenu ontologiju. Jedna od prvih stvari koju ćemo primijetiti kod njegove metodologije je oštro protivljenje redukcionizmu. Parsons smatra da je to neprikladna metodologija za proučavanje društva iz razloga što se „sastoji u progresivnoj eliminaciji emergentnih svojstava kompleksnih sustava, kako se rastavljanje u dijelove provodi dalje“ ; te da su „akcijski sustavi emergentni samo na određenoj razini kompleksnosti odnosa među članovima usmjerenim jednim prema drugima“ (Parsons [1937] 1949:739). Sličan argument smo vidjeli i kod Durkheima.

Zanimljiv moment u Parsonsovoj metodologiji je njegov stav o relevantnosti psihologije za sociološko istraživanje: „'Mehanizmi' procesa koji zanimaju sociologa će

uvijek uključivati elemente ovih 'nižih' razina koji su od ključne važnosti." (Parsons [1937] 1949:772).

Prema ovome Parsonsova metodologija ipak se bitno razlikuje od Durkheimove koja stavlja strogu granicu između dviju znanosti. Ovo bi također značilo da je Parsonsova metodologija nešto manje holistička od Durkheimove. No, kao što smo prethodno imali slučaj dok smo govorili o Parsonsovoj ontologiji, i ovdje postoje autori koji smatraju da Parsons nije konzistentan u svom stavu. Ono što im se čini problematično je Parsonsovo inzistiranje na objektivnosti situacije koju proučava sociolog. On smatra da ne postoji praznina između znanja znanstvenog promatrača i promatranog. Pritom pod "objektivnim" Parsons uvijek misli na "perspektivu znanstvenog promatrača akcije", a pod "subjektivno", "perspektiva aktera" (Parsons [1937] 1949:46). Prema ovome, za znanstvene svrhe sociologije, psihologija pojedinca ima jako mali značaj. Ovo je u suprotnosti sa Hayekovim stavom da "ne postoji to superiorno znanje koje promatrač može posjedovati o predmetu, a koje ne posjeduje djelujuća osoba" (Hayek, 1948:60) Prema Schutz, „jedino pitanje koje profesor Parsons nikad ne pita je, što se zapravo događa, u umu aktera iz njegove subjektivne perspektive." (Schutz, 1940:36)

Prema Schutz, pitanje intersubjektivnosti (problem razumijevanja subjektivnih motiva) je jedno važno pitanje koje Parsons uopće ne problematizira. U njegovoj holističkoj analizi emergentnih svojstava gubi se pojedinac. Sam Parsons ima izjave koje, čini se, odbacuju pojedinca kao zasebnog elementa sociološke analize: „Ni u jednom trenutku ne možemo u potpunosti odvojiti pojedinca od društva kojeg je on dio. Pojedinac u bilo kojem razumljivom smislu, ne postoji van svojih odnosa sa drugim pojedincima." (Parsons, 1996:17)

Sociologija se, dakle, bavi analizom pojedinca samo iz perspektive društva, a ne i iz perspektive njegove psihologije. Razlog zašto Parsons može govoriti u terminima gratifikacije i deprivacije bez da se referira na subjektivnost pojedinaca je taj što on smatra da je sve bitno u pojedinca on *internalizirao* iz društva.

Jedna od karakteristika Parsonsove metodologije je modularnost. Ovo najvjerojatnije proizlazi iz činjenice da je njegova ontologija uvelike organicistička. Tako da, baš kao što se organi mogu u velikoj mjeri analizirati neovisno jedni od drugih, tako se i funkcionalne komponente društva mogu promatrati odvojeno. Primjerice, Parsons smatra da se kultura analitički i empirijski može odvojiti od društvenog sustava, a da

simbolički sustav ima vlastite načine integracije, koji mu, opet, omogućuju određenu samostalnost. (Parsons, 1951:9)

Zatim, Parsons smatra da se motivacijski mehanizmi moraju razmatrati neovisno od kulture i sustava osobnosti. (Parsons, 1951:11)

Parsons se također zalaže za uvođenje evolucionističkog načina razmišljanja u sociologiju (Parsons, 1964). Ovo je također nešto što možemo pronaći kod Durkheima. Kod njega je evolucionizam glavna premisa u radu o religiji (Durkheim, 1912).

Kod Parsonsa je važan i koncept društvene ravnoteže (Parsons, 1961). Ovo je posebno vidljivo kada Parsons govori o metodologiji proučavanja devijantnog ponašanja. Parsons tvrdi da se na devijantno ponašanje često gleda jednostavno kao na kršenje normi. No on se zalaže da se na ovaj fenomen gleda kao na kršenje ravnoteže interaktivnog procesa. (Parsons, 1951:169)

„Koncept ravnoteže je ključna referentna točka za analiziranje procesa pomoću kojih se sustav nosi sa potrebama nametnutim promjenjivim okolišem, bez velike promjene u svojoj strukturi, ili se ne uspije nositi te uđe u druge procese, poput strukturne promjene, svoje disolucije kao sustava određenih granica (analogno biološkoj smrti organizma)...“ (Parsons, 1961:423)

Kada govorimo Parsonsovoj praktičnoj teoriji, prva karakteristika koju možemo istaknuti je funkcionalizam. Budući da Parsons proučavanju društva pristupa iz perspektive potreba cjeline, nije ni čudo da će fenomene interpretirati u terminima funkcija. U nekim situacijama ovo se dovodi do ekstrema. Primjerice, za Parsonsa čak i pojave kao što su dezorganizacija i patologija imaju svoju funkciju u društvu (Parsons, 1951:208). Kada analizira medicinski sustav, naglasak stavlja na zdravlje kao „funkcionalni preduvjet društvenog sustava“ (Parsons, 1951:289). Budući da društvo ulaže resurse u socijalizaciju pojedinca, njegova prerana smrt je cijena za društvo.

Parsonsova interpretacija relativno slabe integracije kulturnih elemenata u Americi također u prvi plan stavlja funkcionalnost ovog fenomena za društvo. Parsons primjećuje da Amerikom vlada „segregacija“, „neiskrenost“, „slaba religijska integracija“. Ovo omogućuje postojanje „kontradiktornih elemenata“ (Parsons, 1951:208). Inače ovo je disfunkcionalno za društvo te ono nastoji stvoriti mehanizme sprečavanja ovakve dezintegracije. No, s druge strane, ovakav sustav omogućuje prilagodbu koja je nemoguća u pretjerano integriranom društvu. Pretjerana kontrola koja takvo društvo prati onemogućava bilo kakvu evoluciju. Stoga je američko društvo primjer

sustava koji je žrtvovao jedan dio funkcionalnosti kako bi dobio funkcionalnost na drugom polju. Rezultat je na kraju veća sveukupna funkcionalnost.

Ovakva interpretacija je nedvojbeno holistička. Ovdje imamo društvo koje, kao organizam, mora zadovoljiti razne preduvjete da bi preživjelo. U prirodi imamo miševе koji žrtvuju snagu kako bi bili dovoljno mali da bi se mogli zavlačiti kroz uske prolaze; slonovi slijede suprotnu taktiku. Ono što je bitno je to da se sustav gleda kao cjelina. Cjelina je referentna točka.

Iduća stvar koju treba naglasiti kod praktične teorije je konflacija prema dolje. Ovo je kod Parsonsa vezano uz funkcionalizam. Budući da se društveni fenomeni promatraju iz perspektive cjeline nije iznenađujuće da će i kauzalnost biti usmjerena odozgo prema dolje. Sredstvo pomoću kojeg društvo ostvaruje potpunu kontrolu nad pojedincem je ono što Parsons naziva "internalizacijom" (Parsons, 1951). Pojedinaц, dakle internalizira vrijednosti društva. Kulturni i simbolički sustav postaju dio osobnosti pojedinca. No dok ovi sustavi utječu na pojedinca, utjecaj u suprotnom smjeru nedostaje. Društvo i njegovi podsustavi imaju vlastite mehanizme po kojima se ponašaju i koji su nesvodivi na pojedince koji ih čine.

Primjer ovog možemo vidjeti kada Parsons govori o interakciji dvoje članova jednog društva. Budući da su njih dvoje internalizirali kulturne standarde društva, za oboje poželjno ponašanje onog drugog znači ponašanje u skladu sa društvenim vrijednostima. Nepoželjno ponašanje je, u skladu s tim, devijantno ponašanje (Parsons, 1951:24). Ukratko, poželjno ponašanje za pojedinca je ono koje je poželjno i za društvo u cjelini.

Parsons smatra da se u ljudskim društvima mogu pronaći evolucijske univerzalije. Ovo su svojevrstne adaptacije koje su za društvo toliko dobre da su se pojavljivale više puta kroz povijest čovječanstva u različitim društvima neovisno.

Parsons kao i Durkheim pokušava utvrditi razvojni tijek društvenih fenomena. Primjerice, slaže se sa Durkheimom da su kulturni uzorci religijskog podrijetla; smatra da se evolucijsko podrijetlo same društvene organizacije može pronaći u krvnom srodstvu. Također smatra da centralizacija odgovornosti vodi dvoklasnom sustavu, a dvoklasni sustav često evoluiru u četveroklasni. (Parsons, 1964:344)

Evolucionizam se kod Parsonsa savršeno uklapa u njegovu funkcionalističku paradigmu. Evolucija društva se događa iz razloga što se njome postiže veća razina funkcionalnosti za društvo. Također, bitno je naglasiti kako Parsons smatra da će se evolucija dogoditi čak i onda kada je ona loša za članove društva pojedinačno. Ono što je

bitno je to da je ona dobra iz perspektive društva u cjelini. Pojedinci su jednostavno "prisiljeni" preuzeti novu ulogu koju im je društvena evolucija dodijelila (1964: 343). Ovo je jedan očiti primjer holističkog načina razmišljanja u kojem se pojedinca gleda kao pasivnog reaktanta; kauzalnost postoji samo odozgo prema dolje, a obrnuto ne.

Smatram da naša analiza karakteristika Parsonsa i Durkheima ide u prilog tezi o tome da ontologija ima snažne implikacije za metodologiju i praktičnu teoriju. Ova dva autora su društvo koncipirali na izrazito holistički način. I kod jednog i kod drugog primijetili smo konflaciju prema dolje. Ponašanja pojedinaca se svode na epifenomen strukture. Ovakva ontologija očigledno je bitno utjecala na metodologiju koju zagovaraju autori. I jedan i drugi se protive redukcionizmu – svođenju strukture na akcije pojedinaca. Subjektivističkoj metodi oni suprotstavljaju svoju objektivističku u kojoj se društveni fenomeni proučavaju kao stvari. Za Parsonsovu metodologiju posebno je važnu ulogu igrala njegova organicistička koncepcija društva. Ovo vidimo u njegovom zalaganju za proučavanje društva kao modularnog sustava. Naime, Parsons smatra da se pojedini segmenti društva mogu proučavati odvojeno jedni od drugih jer zakonski odnosi ne postoje samo na razini društvene cjeline (koja predstavlja organizam), već i na razini određenih funkcionalnih segmenata (koji predstavljaju organe). Rezultat svega ovoga je to da metodologija koju predlažu ova dvojica autora operira na znatno višoj razini apstrakcije od one koju koriste atomisti. Naime, dok atomisti predlažu proučavanje konkretnih akcija, Durkheim i Parsons proučavaju strukturu kod koje su pojedine akcije samo njene posljedice.

U praktičnoj teoriji možemo vidjeti snažan utjecaj holističke ontologije i metodologije. I kod jednog i kod drugog autora primijetili smo organicizam, funkcionalizam, evolucionizam i konflaciju prema dolje u analizi konkretnih društvenih fenomena. Smatram da je ovo izravan rezultat težnje konzistentnošću između ontologije, metodologije i prakse.

4. Emergentizam

4.1. Eliasova *figuracijska* koncepcija društva

Između holizma i atomizma u sociologiji nalazi se emergentizam. Ovo je pristup kojeg karakterizira razdvajanje stvarnosti na razine integracije, a da se pritom ne odustaje od materijalizma. On izbjegava i konflaciju prema dolje i konflaciju prema gore te uzima u obzir utjecaj i strukture i akcija pojedinaca.

Jedan od tipičnih predstavnika emergentizma je Elias. On smatra da se svemir sastoji od hijerarhije razina integracije. Više razine su sastavljene od komponenata niže. No, zbog načina integracije ovih komponenata, one poprimaju neka nova svojstva koja nisu bila prisutna na nižoj razini.

Prema tome "Znanosti fizike, biologije i sociologije se bave različitim razinama integracije u svemiru. Ovdje također, vrste odnosa, strukture i pravilnosti susrećemo na svakoj razini integracije. Stoga se funkcioniranje ljudskog organizma ne može objasniti ili razumjeti samo u pojmovima fiziokemijskih osobina atoma od kojih se sastoji; niti se tvornica ili obitelj mogu razumjeti samo u pojmovima bioloških ili psiholoških osobina svojih pojedinih članova." (Elias, [1970.] 1978:46 – 7)

No ovo ne znači holističko odvajanje stvarnosti. Više razine ne posjeduju nekakvu supstancu koju niže nemaju. One se u potpunosti sastoje od komponenata niže. Čak su i novonastala svojstva zapravo rezultati niže razine. Emergentizam samo govori kako je, usprkos ovoga, opravdano novoj razini dati pun ontološki status zbog kompleksnosti integracije nižih komponenata što uzrokuje da je u praksi često nemoguće višu razinu svesti na nižu. Razlika između holizma i emergentizma može djelovati jako suptilno, no ona proizvodi velike razlike u pristupu (društvenoj) stvarnosti.

Elias kroz cijelu knjigu "Što je sociologija" (Elias, [1970.], 1978) inzistira na tome da je društvo jedna legitimna razina integracije za čije proučavanje treba razviti odgovarajuću ontologiju i metodologiju. On smatra da je ovo jedan golem poduhvat koji uključuje potpunu reorijentaciju u našem pogledu na društvo. Trebalo bi izmisliti i novi rječnik koji bi što bolje zrcalio društvenu stvarnost. Prema njemu, prirodne znanosti su već došle do ovog stupnja.

Ideje i koncepti koje one koriste su "uglavnom položile test konstantne opservacije i akcije, te se mi stoga više ne pitamo kako je ljudsko razmišljanje o ovoj specifičnoj razini integracije u svemiru postalo tako dobro prilagođeno svojoj svrsi." (Elias, [1970.] 1978:19)

Sada je došao red i na sociologiju da ostvari ovaj uspjeh. Prvi korak na putu ka ostvarenju ovog cilja je razračunavanje sa konceptima i idejama koji su neprikladni za

proučavanje društva. Prve u redu su atomističke ideje. Očito, stav da se društvo može gledati kao na nekakvu rezultantu pojedinačnih akcija nije u skladu sa stavom o emergentnim svojstvima koji se rađaju iz funkcionalne integracije ljudskih akcija. Elias eksplicitno kritizira Weberovu koncepciju društva. Tvrdi da Weber "lomi 'društvo' u više ili manje neorganizirani nered akcija odvojenih, potpuno neovisnih odraslih pojedinaca" (Elias, [1970] 1978:117). Ovo Webera dovodi u situaciju da birokraciju, karizmatički tip dominacije, kapitalistički sustav gleda kao umjetni sociološki proizvod koji se odnosi na ono što je u stvarnosti bez reda ili organizacije. Atomističko društvo je svijet izoliranih pojedinaca. Elias tvrdi da ovo može živjeti samo u teoriji⁹. U praksi se uvijek pronalaze neke strukture, obrasci i pravilnosti. No ovo ne znači da je Elias holist. Dapače, još veći dio knjige Elias posvećuje kritiziranju holističkih koncepcija. On smatra da su holističke koncepcije nanijele veliku štetu realističnom shvaćanju društva zbog svog odvajanja pojedinca od društva. Prema Eliasu ovakva koncepcija društva prisutna je i u laičkom poimanju društva. Ovo vidimo kod izraza kao što su "pojedinaac i društvo". Društvo se poima kao okoliš u kojem se pojedinac nalazi. Ono postaje "dio materije – objekt iste vrste kao što je kamen, stablo ili kuća." (Elias, [1970] 1978:13)

Elias smatra da se sa ovakvim reificirajućim holističkim pogledom na društvo treba razračunati isto kao što to treba i sa atomističkim. Obje koncepcije stoje na putu razumijevanja prirode društva.

No, što je onda ispravan pogled na društvo? Kakva koncepcija najbolje odražava stvarnu prirodu društva? Elias, da bi dao odgovor na ovaj problem, unosi jedan novi pojam – *figuracija*. Ovaj koncept Eliasu služi kako bi izbjegao i zamku reificiranja društva, i zamku njegovog svođenja na akcije pojedinaca, fokusirajući se na međuovisnosti pojedinaca i njihovih akcija. Značenje figuracije se najbolje može predložiti na primjeru neke igre, primjerice, nogometa. Ovdje imamo sudionike igre koji čas trče prema jednoj strani terena, čas prema drugoj, a čas stoje na mjestu; potom udaraju loptu sa ciljem da završi u голу, a onda je opet pokušavaju poslati prema nekom drugom sudioniku. Kada bismo nogomet gledali na ovaj način, fokusirajući se samo na akcije pojedinca bez da uzimamo u obzir pozicije i akcije drugih pojedinaca, nogomet bi bio jedna jako zbunjujuća igra. Mi stoga nogomet moramo gledati u kontekstu međuovisnosti akcija. Svaki čin koji bilo koji igrač na terenu napravi utječe na akcije svih ostalih sudionika. Akcije su međusobno "zaključane" u proces koji nazivamo figuracija. Prva

⁹ Ovdje se možemo ponovo prisjetiti da je do istog zaključka došao i Udehn (2001).

stvar kojoj nas primjer nogometne utakmice uči jest da se figuracija ne može shvatiti preko akcija pojedinaca. Nogometna utakmica nije nekakva rezultanta ovih akcija te nas njeno takvo proučavanje neće odvesti nigdje. S druge strane, jasno je i to da utakmica nije stvar samo po sebi koja postoji neovisno od onoga što pojedinci naprave na terenu. Ona "emergira" kroz uzorke akcija koje međuovisni pojedinci poduzimaju. Društvo postoji na isti način. Ono je emergencijom nastala figuracija koja postoji kroz bezbroj međusobno povezanih akcija raznih pojedinaca. Također, ova analogija nam ukazuje da je bolje misliti o društvu kao nekakvom procesu, nečem što teče nego misliti o njemu kao nekom stanju. Društvene strukture treba gledati kao ljudske figuracije, a ne kao nešto neovisno od njih. Kauzalnost se ovdje kreće u oba smjera – pojedinac utječe na društvo, a društvo na pojedinca.

Metodologija koju Elias predlaže smjera omogućiti konceptualiziranje društvenih procesa kroz figuracijsku ontologiju. On smatra da se ovo može postići preko "mentalnog re-humaniziranja svih de-humanizirajućih koncepata koji se koriste da okarakteriziraju razvoj. Napokon, industrijalizacija u biti znači ništa drugo nego da je sve više i više ljudi radilo kao poduzetnici, zaposlenici i radnici. Poznanstvljenje kontrole nad prirodom znači da je sve više i više ljudi radilo kao fizičari i inženjeri. Demokratizacija znači da se ravnoteža moći donekle pomakla u korist 'puka'" ([1970] 1978:64).

Elias stavlja veliki naglasak na proučavanje veza između ljudi, kako one nastaju i kako utječu na ponašanje. On smatra da bi trebalo zamijeniti čovjeka kao "homo claususa" (zatvorenog čovjeka) sa "otvorenim čovjekom". Otvoreni čovjek posjeduje veliki broj valencija koje ga tjeraju da stvori razne veze sa raznim tipovima ljudi.

Elias posebnu pažnju pridaje odnosima moći u društvu. Istraživanje raspodjele moći je jedan od najvažnijih zadataka sociologa, budući da je upravo moć ono što najviše utječe na svaku društvenu figuraciju.

Još jedno polje proučavanja kojem Elias pridaje veliku važnost je idejna struktura.

"Ako ćemo sociološku teoriju znanja bazirati ne na postulaciji znanstvenih utopija nego na istraživanju znanosti kao društvenih procesa, onda se ona mora fokusirati na prirodu kognitivnih procesa tijekom kojih je prvo malo, a potom sve više i bolje organiziranih grupa ljudi uspjelo dovesti ljudsko znanje i misao u sve bližu vezu sa sve opsežnijom količinom podataka koji se mogu promatrati." ([1970] 1978:53)

Prema Eliasu postoji bezbroj mogućih načina organiziranja podataka u spoznajne sustave. Za znanstveni napredak (i bilo koji drugi proces) potreban je određen način organiziranja znanja koji ne proizlazi nužno iz same prirode podataka. Ova idejna

struktura postepeno evoluirala i uvelike uvjetuje kojim putem će se društvo razvijati. Ona uvjetuje koji odnosi moći, kontrole, koji tržišni odnosi te općenito koje figuracije će se moći održati u društvu. Elias smatra da je sam razvoj sociologije rezultat promjene u idejnoj strukturi, specifično, promjene u poimanju veze pojedinac-društvo. Dakle, idejna struktura posjeduje vlastita emergentna svojstva.

Eliasova figuracijska ontologija i primjena spomenute metodologije – re-humaniziranje koncepata, fokus na veze ljudi, odnose moći te idejne strukture, najbolje se može analizirati na primjeru Eliasovog magnum opusa, "O procesu civilizacije" (Elias, 1939). U ovoj knjizi Elias se upustio u analizu promjene europskog društva od stupnja manje ka stupnju veće civiliziranosti. Civiliziranost se odnosi na određene aspekte ponašanja ljudi. Ovo uključuje manire za stolom, seksualno ponašanje, nasilje, načine pozdravljanja itd. Što je veća kontrola nad ovim aspektima ponašanja to je osoba civiliziranija. Elias analizira odnos između povećanja ove civiliziranosti i promjene u mnogim drugim aspektima europskog društva. Primjerice, određeni profinjeni maniri su služili pripadnicima aristokratske klase da bi se odvojili od ljudi nižeg ranga. Manire aristokracije usvaja buržoazija. Ovo potiče aristokraciju da razvije još profinjenije stilove ponašanja te se na ovaj način standardi ponašanja u cijelom društvu pomiču prema većem stupnju civilizacije. Tolerancija prema nasilju postaje sve manja. Ovo uzrokuje pad ugleda i uloge ratničke vlastele. Kralju ovo odgovara, budući da pad moći njegovih ratnih vazala znači povećanje njegove moći. Tako je promjena u stavovima o pristojnom ponašanju na posredan način omogućila i pojavu apsolutizma. Elias istražuje utjecaj civiliziranosti na trgovinu i ekonomiju; potom, kako ovo sve skupa utječe na poglede prema društvu i politici ljudi te kakav povratan učinak ima idejna struktura na odnose moći.

Kroz cijelu knjigu Elias stvara sliku isprepletenosti najrazličitijih društvenih aspekata. Imamo utjecaje manira za stolom na hijerarhijsko uređenje, utjecaj novčane privrede na stavove o nasilju, utjecaj ideja o gađenju na odnose moći. Ovo je skroz drugačije od onoga s čim smo se susretali kod atomističkih i holističkih teorija. Tamo se uzročnost uvijek kretala u jednom smjeru, ili iz smjera akcije prema strukturi ili obratno. Dok se ovdje stalno pomiče. Analiza stalno skače sa jedne na drugu razinu. Ovakva društvena analiza savršeno odgovara ontologiji društva koja se nalazi između holizma i atomizma. Imamo analizu strukture, ali uvijek je jasno da se ova struktura sastoji od ljudi u njihovoj međupovezanosti – figuraciji. Imamo analizu akcije, ali je uvijek jasno da je ona konstantno pod utjecajem figuracije.

4.2. Ontologija Giddensa i Archer

Eliasova knjiga „Što je sociologija“, u kojoj je iznio ideju o figuracijskoj sociologiji, na engleski je prevedena 1978. Kroz iduća dva desetljeća nekoliko utjecajnih teoretičara se ozbiljno uhvatilo zadatka donošenja nove ontologije društva koja bi trebala predstavljati srednji put između atomizma i holizma. Za ove sociologe glavni problem je bio utvrđivanje u kakvoj se točno vezi nalaze struktura i agencija¹⁰. Pritom je cilj bio da se ni jednom od ovo dvoje ne prida deterministička uloga.

Među najbitnijima od ovih teoretičara je, svakako, Giddens. On problem pronalaženja srednjeg puta pokušava riješiti svojom teorijom strukturacije. U knjizi "Konstitucija društva"¹¹ (1984.) na skoro četrinsto stranica Giddens nam detaljno iznosi svoju društvenu ontologiju. No čak i nakon što ovo pročitamo nije u potpunosti jasno gdje bi se na ljestvici emergentizma ova ontologija trebala smjestiti. Archer i Sawyer odbijaju prihvatiti Giddensa kao emergentista, a Udehn smatra da je Giddens praktički atomist usprkos tome što je teorija strukturacije eksplicitan pokušaj premošćivanja jaza atomizma i holizma (Archer, 1995; Sawyer, 2005; Udehn, 2001;).

Problem kategoriziranja Giddensove ontologije proizlazi iz njene specifične prirode. Naime, Giddens ne svodi strukturu na agenciju, kako to rade atomisti; on ne svodi agenciju na strukturu, kako to rade holisti; već proglašava i agenciju i strukturu dijelom istog procesa – procesa strukturacije. Struktura je istovremeno i posljedica i uzrok akcija. Emergentizam dijeli stvarnost na više razina integracije. Na primjeru društva ovo se vidi kod podjele na razinu agencije i razinu strukture. Ovakav pogled na društvo onemogućen je ako sve proglasimo dijelom istog procesa. Archer teoriju strukturacije karakterizira kao središnju konflaciju; za razliku od konflacije prema dolje i konflacije prema gore, koje pripadaju holizmu, odnosno, atomizmu. Teorija strukturacije je specifična u tome što ona izbjegava atomistički i holistički redukcionizam, a da pritom ne slijedi tipičan emergentistički princip koji spominje Sawyer i kojeg smo mogli vidjeti kod Eliasa – princip podjele društvene stvarnosti na više razina integracije. Sada ćemo ukratko iznijeti pojedinosti teorije strukturacije analizirajući knjigu "Konstitucija društva".

Očekivano, Giddens kroz ovu knjigu često kritizira atomističke i holističke koncepcije. "Ako su interpretativne sociologije utemeljene na imperijalizmu subjekta,

¹⁰ Agencija se ovdje odnosi na sposobnost ljudi da poduzmu neku akciju, neovisno o tome da li oni to stvarno naprave ili ne.

¹¹ Na engleskom naslov glasi: „The constitution of society“.

funkcionalizam i strukturalizam predlažu imperijalizam objekta. Jedna od osnovnih ambicija formulacije teorije strukturacije je raskidanje sa ovim pothvatima." (Giddens, 1984:2)

Giddens se protivi holizmu jer on pridaje strukturi determinističku ulogu. Strukturne sile djeluju kao prirodne sile kojima se pojedinci ne mogu oduprijeti. Oni nemaju drugog izbora osim da se ponašaju kako im je struktura odredila.

"Strukture dominacije ugrađene u društvene institucije ne bi trebalo zamišljati kao nešto što proizvodi poslušna tijela koja se ponašaju kao automati, kako predlaže objektivistička društvena znanost." (Giddens, 1984:16)

S druge strane, Giddens kritizira i atomističke koncepcije jer smatra da one društvo gledaju kao nekakvu plastičnu tvorevinu ljudskih akcija. Dakle, on bi se složio sa Archerinom karakterizacijom atomizma i holizma kao oblicima konflacije. U prvom slučaju događa se redukcija strukture, a u drugom agencije. Kao što smo spomenuli, u Giddensovoj teoriji ovo dvoje ulazi u jedan zajednički proces. Stoga se on protivi tradicionalnom viđenju odnosa agencije i strukture koje on naziva dualizmom (ovo implicira razdvajanje) te promovira dualnost (ovo implicira da su struktura i agencija, takoreći, dvije strane istog novčića). Bitno je naglasiti da je samo poimanje strukture kod Giddensa drugačije nego kod ostalih teoretičara. Često se struktura poima kao nekakav obrazac društvenih odnosa koji postoje u relativno stabilnom obliku kroz duže vrijeme. Giddens ovo zove sistemom. Struktura je ono što se nalazi iza svih ovih odnosa. Ona je svojevrsan metasistem. Konkretno, Giddens strukturu definira kao pravila i resurse koji djeluju omogućujuće i ograničavajuće na sistem društvenih odnosa i praksi. Ona postoji samo virtualno, dok je sistem definiran prostorom i vremenom. Ona je paradigmatička dimenzija procesa strukturacije, a sistem je sintagmatska. Ovo najbolje možemo shvatiti preko analogije sa jezikom i govorom. Jedan razgovor predstavlja sintagmatsku dimenziju. On se odvija u nekom prostoru i vremenu. No jezik je van vremenski. On predstavlja paradigmatičku dimenziju pravila i resursa. Jezik omogućuje i ograničava govor. On je, dakle, njegov medij. No istovremeno je sam proizveden kroz govor. Naravno, kada bi se svi govori na nekom jeziku prestali održavati on bi prestao postojati budući da on ne posjeduje drugu opstojnost osim one u njegovom utjelovljenju u pojedinom činu govora. U istom su odnosu i prakse ljudi i struktura. "Strukture postoje kao prostor–vremenska prisutnost, samo u svom utjelovljenju u takvim praksama i kao memorijski tragovi orijentirajući ponašanje znajućih ljudskih agenata" (Giddens, 1984:17). Kauzalnost više razine je, dakle, prepoznata u ovom „orijentiranju“ akcija

pojedinaца, a kauzalnost niže razine u tome što akcije pojedinaca kreiraju samu višu razinu.

U ovom trenutku nam se može činiti prikladnim napraviti emergentistički potez i proglasiti strukturu razinom integracije stvarnosti koja se nalazi iznad, ali je ovisna o akcijama pojedinaca. No Giddens ne radi ovaj korak. On inzistira na teoriji strukturacije u kojoj je sve ovo dio istog procesa. Pritom akcije i društveni sistemi ne posjeduju strukturu, već samo "strukturna svojstva".

Osim Giddensove koncepcije strukture, za shvaćanje teorije strukturacije, ključno je razumjeti i njegovu koncepciju pojedinca. Pojedinaц je znajući agent koji vodi računa o svojoj akciji i onome što se događa oko njega.

"Biti ljudsko biće znači biti svrhoviti agent, koji ima razloga za svoje aktivnosti i u mogućnosti je, ako ga upitaju, diskurzivno elaborirati o svojim razlozima (uključujući i laganje o njima)" (Giddens, 1984:3)

Ljudski agenti nisu pasivni. Oni su stvaraoci. Oni ne reagiraju automatski, već razmišljaju, interpretiraju i rade planove. Njihovo djelovanje je vješta izvedba, a ne nešto što se može napraviti bez razmišljanja.

Dakle, da rekapituliramo, teorija strukturacije govori o društvu kao procesu. S jedne strane imamo strukturu u obliku resursa i pravila, a s druge agente koji koriste ove resurse na rekurzivan način te time reproduciraju samu strukturu. Njihove akcije, prakse i odnosi su situirani u prostoru i vremenu. Ova pravilnost u odvijanju ovih praksi čini sistem. I dok struktura ne posjeduje ovu prostornu i vremensku dimenziju, ona daje sistemu određena strukturna obilježja koja se ne mogu objasniti samo preko akcija pojedinaca. Ovakva koncepcija društva spada između holizma i atomizma. Udehn ju je interpretirao kao atomističku vjerojatno radi toga što pridaje preveliku pažnju reflektivnosti pojedinaca i činjenici da se naizgled strukturi ne daje puni ontološki status jer je Giddens naziva virtualnom (Udehn, 2001). No očito je da kod Giddensa ona posjeduje takav status preko svojih svojstava i utjecaja za koje Giddens kaže da su nesvodivi na pojedince. Tako da bismo mogli reći da se Giddensova ontologija na osi holizam-atomizam nalazi negdje na sredini iako možda malo naginje atomizmu.

Ona je, dakle, po ovom kriteriju bliska emergentizmu. No zbog svog spajanja strukture i agencije emergentisti je kritiziraju. Među glavnim kritičarima Giddensove društvene ontologije je Margaret Archer. Razlog zbog kojeg Archer pronalazi Giddensovu društvenu ontologiju neprihvatljivom je način na koji se prevladava dualizam strukture i agencije. Naime, Giddens ovo dvoje proglašava međusobno konstitutivnim i povezanim

u dualnost. Ovaj pristup Archer naziva elizionizmom¹². U slučaju elizionizma, ono što se prema Archer izostavlja su emergentna svojstva agencije i strukture budući da ih se svodi na jednu stvar. Ovo za emergentiste predstavlja nedopustivo smanjenje ontološke dubine društvene stvarnosti. Archer se u svojoj koncepciji društva eksplicitno oslanja na emergenciju. Ona, kao Elias, smatra da se stvarnost sastoji od više razina integracije. Pritom samom društvu, za razliku od Giddensa, pripisuje dvije razine – razinu agencije i razinu strukture. Emergentno svojstvo čini njegova homogenost. Odnosi među njegovim komponentama su unutarnji i nužni, a ne samo spoj heterogenih elemenata. Ovaj fokus na unutrašnjost i nužnost odnosa među komponentama koje čine emergentna svojstva strukture i agencije Archer koristi da bi ih međusobno odvojila. Ovo Archer naziva analitičkom odvojivošću strukture i agencije. Osim po ovom principu, struktura i agencija se mogu odvojiti još i po principu temporalnosti. Ovo znači da se struktura i agencija vremenski ne poklapaju. Njihove varijacije nisu sinkronizirane. Na ovakvo poimanje vremena, na prvi pogled, mogao bi se uputiti prigovor da se time implicira kako struktura ne ovisi o aktivnostima. A budući da Archer govori o emergentnim svojstvima i objektivnim uzročnim moćima strukture, dobiva se dojam o holističkoj koncepciji društva. No ovo nije slučaj. Archer smatra da se sve akcije odvijaju u nekakvoj strukturi koja im prethodi. No ona je rezultat prethodnih aktivnosti pripadnika tog društva. A akcije koje su trenutno u tijeku tek će kasnije proizvesti novu strukturu ili reproducirati staru. Dakle, Archerina temporalnost je priča o svojevrsnom kašnjenju utjecaja akcija. Za ilustriranje koncepcije temporalnosti koristit ćemo se primjerom koji je i Archer dala, a to je opismenjavanja Kube za vladavine Castra. Poslije revolucije Castro se susreo sa velikom razinom nepismenosti u zemlji koju je odlučio iskorijeniti po principu „jedna osoba uči jednu osobu“. Ovo je značilo da svatko tko zna pisati ima dužnost naučiti jednu osobu koja ne zna, a potom ova naučena osoba mora naučiti iduću. Uzmimo arbitrarno da je početna pismenost bila 5%, i pretpostavimo da je za opismenjavanje svake osobe potrebna jedna godina. Ovo znači da će Kuba biti u potpunosti pismena pet godina nakon pokretanja Castrovog projekta. Iz ovog primjera vidimo da temporalnost kakvu Archer spominje ne negira ovisnost akcije o aktivnostima, već samo specificira o čijim akcijama ona ovisi. Također ovo ukazuje i na razliku u odnosu spram Giddensa koji govori o simultanosti agencije i strukture. Pošto se u teoriji strukturacije struktura utjelovljuje u akcijama agenata, nije moguće govoriti o tome da neke akcije prethode strukturi ili

¹² Engleska riječ "elision" znači prešućivanje, izostavljanje dijela zvuka.

obratno. Inače, ovaj odnos agencije i strukture kroz vrijeme, Archer naziva morfo-genetskim ciklusom. U ovom ciklusu imamo *početnu strukturu*. Ona ima određena obilježja po kojima utječe na akcije ljudi. Potom imamo *interakciju*. Ona se odvija u početnoj strukturi koja nije rezultat sadašnjih aktivnosti agenata. U maločas navedenom primjeru, za strukturu pismenosti nisu bile odgovorne aktivnosti onih 5% pismenih. Za ovo su mogli zahvaliti restriktivnim edukacijskim praksama drugih ljudi, od kojih su mnogi već davno bili mrtvi. Na kraju, kroz određen period ove interakcije odvija se *strukturna elaboracija*. Ovo može biti promjena ili reprodukcija početne strukture.

Archer veliku važnost pridaje idejnoj strukturi. Ovo je interesantno, budući da je isto radio i Elias. Archer idejnu strukturu naziva kulturnim emergentnim svojstvima. Idejna struktura posjeduje vlastita emergentna svojstva budući da činjenica da li su dvije ideje kompatibilne ili ne igra važnu ulogu u misaonom procesu ljudi. Stoga ova struktura posjeduje određene unutarnje pravilnosti. Odvajanje različitih emergentnih razina je nešto što je u potpunosti u skladu sa emergentističkim principima. Jedino što je potrebno je pronaći određene unutarnje nužne veze među komponentama nekog fenomena i možemo reći da on čini novu razinu. Ovo nije moguće u teoriji strukturacije.

Zbog navedenih razlika u ontologijama Archer i Giddensa očekujemo da ćemo naići na razlike i u njihovim metodologijama i praktičnim teorijama; no zbog činjenice da se ove dvije ontologije ipak nalaze blizu jedna drugoj na kontinuumu atomizma i holizma možemo pretpostaviti da će postojati i određene sličnosti.

4.3. Metodologija Giddensa i Archer

Giddens na kraju knjige „Nova pravila sociološke metode¹³“ iznosi kratak naputak u kojem sažima metodološke smjernice koje proizlaze iz teorije strukturacije (Giddens, 1993). Prva smjernica koju spominje kaže da sociologija produkciju i reprodukciju društva treba tretirati kao vještu izvedbu njegovih članova, a ne kao nekakav mehanički proces. Ovo proizlazi iz njegove koncepcije pojedinaca kao znajućih, refleksivnih aktera. Zatim Giddens obraća pažnju na odnos strukture i agencije. Prva stvar koju ovdje treba imati na umu je to da ljudi, iako proizvode društvo, ovo rade pod uvjetima koji nisu pod njihovom kontrolom. Oni su *povijesno locirani akteri* (Giddens, 1993:160). Treba obratiti pažnju na načine na koje struktura ograničava i sputava aktere, ali također i na načine na

¹³ Na engleskom naslov glasi: „New rules of sociological method“

koje otvara mogućnosti. Ona se mora gledati kao istovremeno sputavajuća i omogućujuća. Preko analiziranja društvenih praksi treba objasniti kako je struktura konstituirana kroz akciju i, obratno, kako je akcija konstituirana kroz strukturu. Ovo čini proces strukturacije koji uključuje međugru značenja, normi i moći.

Zatim, Giddens govori kako sociolog pri proučavanju društva, u jednu ruku, nije u prednosti pred laikom, budući da se oboje koriste istim resursima znanja i interpretacija koji daju smisao društvenom životu. Jedini način proučavanja društva je uranjanje u njegov život.

Ono što je zanimljivo kod ovog prikaza Giddensove metodologije je koliko je ona zapravo slična Archerinoj. Giddens nam, naime, govori da pojedince treba promatrati kao povijesno locirane aktere koji, iako proizvode strukturu, ovo rade pod uvjetima koje nisu sami odabrali. Archer metodologiju izvodi iz svog morfogenetskog pristupa te govori da se pri proučavanju interakcija ne smije zanemariti „sistemska uvoza“ koji služi kao „kontekst“ interakcije (Archer, 1995:11).

Zatim, Giddens govori o važnosti analize međugre značenja, normi i moći. S druge strane, Archer smatra da treba analizirati kulturna emergentna svojstva i strukturalna emergentna svojstva. I tu se odnosima moći i značenjima pridaje središnja važnost. Ovaj fokus na isprepletenost kauzalnih odnosa je temeljna odlika obiju metodologija. Moje je mišljenje da su ove sličnosti izravan rezultat onoga što bismo mogli nazvati pozicioniranosti ontologija na kontinuumu atomizam – holizam. Naime, obje ontologije se nalaze negdje na sredini. A budući da je Giddensova društvena ontologija nešto bliža atomizmu od Archerine, kod njegove metodologije vidimo i nešto veću dozu subjektivizma – primjerice kod definiranja pojedinca kao „znajućeg aktera“.

4.4. Praktična teorija Giddensa i Archer

Što se tiče Archerine praktične teorije, možemo reći da je ona klasičan primjer teorije koja se nalazi između holizma i atomizma. U svojoj teoriji o razvoju obrazovnog sustava u zapadnoj Europi prikazani su utjecaji materijalne strukture, ideologije i interesa različitih skupina pojedinaca te njihovih akcija. Analiza razvoja obrazovanja kreće se periodom kada je crkva imala praktički potpunu kontrolu nad njim. Ovo predstavlja *početnu strukturu* – prvi korak morfogenetskog ciklusa. Potom imamo *interakciju* različitih agenata koji posjeduju različite interese i koji se nalaze u određenim odnosima moći. Na kraju imamo *strukturnu elaboraciju*. Ovo su "rezultati rezultata rezultata koji

predstavljaju ishode čije su posljedice ili morfogeneza ili morfostaza" (Archer, 1995:325). Možemo primijetiti da se, kao i kod Eliasa, kauzalna moć pridaje i agenciji i strukturi. Archer smatra da se morfogenetskim pristupom može opisati „povijest emergencije“ (Archer, 1995:167).

Što se tiče Giddensa, možemo primijetiti da je kod njega snažniji naglasak na analizi značenja nego što je to slučaj kod Archer. Ovo nije iznenađujuće s obzirom da Giddens sociologiju gleda kao „dvostruku hermeneutiku“. Često spominje kakve predodžbe, pa čak i osjećaje, određene stvari stvaraju kod ljudi. Primjerice, analizira osjećaj besmisla i dezorijentiranosti te značenje rizika i povjerenja u doba moderniteta (Giddens, 1990; 1991). Potom se bavi raznim strukturnim svojstvima. Imamo, primjerice, uniformnost mjerenja vremena, "iskorjenjivanje" društvenih sustava iz prostora i vremena, postojanje velikog broja mogućnosti, povećanje reflektivnosti itd. Sva ova obilježja uvelike uvjetuju akcije pojedinaca, iako su ona sama, naravno, utjelovljena u samim tim akcijama. Giddens se dosta kreće između analize agencije i analize strukturnih svojstava. Na ovaj način se vjerojatno pokušava postići dojam o njihovoj međusobnoj konstituciji. Te se i ova teorija nužno smješta između atomizma i holizma.

Dakle, nakon što sagledamo karakteristike teorija ovih triju emergentističkih autora (uključujući i Eliasa), mogli bismo reći da im je glavna karakteristika relativno ravnopravan fokus na strukturu i akcije pojedinaca. Ovo je vidljivo i kod ontologije i kod metodologije i kod praktične teorije. Svo troje autora je, takoreći, konstantno skakalo sa mikro analize na makro analizu. Također, možemo primijetiti da se velika važnost pridaje odnosima moći u društvu. Smatram da je ovo nužan ishod koncipiranja društva na emergentistički način. Dakle, čini se da nije toliko bitno hoće li se struktura i agencija proglasiti međusobno konstitutivnim ili dvjema različitim emergentnim razinama. Važno je da se ontologije nalaze blizu na kontinuumu atomizam – holizam. Giddensovo naginjanje atomizmu u metodologiji u skladu je sa istim naginjanjem i u ontologiji. Kod Archer i Eliasa možemo primijetiti neke dodatne sličnosti. Primjerice, i jedno i drugo veliku važnost pridaju idejnoj strukturi. Oboje gledaju na ovu strukturu kao zasebnu emergentnu razinu. Nadalje, čini se da je i Elias imao nekakvu implicitnu ideju o temporalnosti u interakciji strukture i agencije. Ovo je posebno vidljivo u načinu na koji govori o funkcioniranju idejne strukture: "Način na koji pojedinac razmišlja, percipira ili obavlja znanstveni rad je utemeljen na misaonom procesu prijašnjih generacija" (Elias, [1970] 1978:38)

Sve ove sličnosti koje primjećujemo kod metodologije i praktične teorije ovih autora prilično su jak argument u korist hipotezi da tip ontologije ima predvidljiv utjecaj na metodologiju i praktičnu teoriju.

4.5. Zaključak

Teza koju smo u ovom radu pokušali obraniti je ona koju Archer naziva „lajtmotivom“ svoje knjige „Realistička društvena teorija“ (Archer, 1995). Ovo je teza da način na koji sociolozi koncipiraju društvo uvelike utječe na metodologiju koju su skloni predložiti te na način na koji se oni bave konkretnim društvenim fenomenima. Razlog tome je jednostavno taj što društvena ontologija postavlja granice „eksplanatornog okvira teorije“ koji „potiče teoretiziranje u jednom smjeru, a obeshrabruje teoretiziranje u drugim smjerovima“ (Archer, 1995:6). Smatram da smo ovim radom uspjeli ne samo potvrditi ovu tezu, već i naznačiti kakvi su to konkretno „smjerovi“ koje određeni tipovi društvene ontologije „potiču“, odnosno „obeshrabruju“. Tako smo, primjerice, kod atomizma primijetili korištenje subjektivističke metode. Ova metoda u prvi plan stavlja pojedince, njihove motive, interpretacije stvarnosti i akcije. Ova metodologija društvene fenomene promatra kao rezultante pojedinačnih akcija te obeshrabruje korištenje „kolektivnih koncepata“ u analizi društva. Iznimka ovoj tendenciji bio je Hayek koji je, doduše, ovakve koncepte nerijetko koristio. No ipak, kada njegovu metodologiju sagledamo u potpunosti vidimo da ovo nije drastično umanjilo njenu „atomističnost“. Naime, Hayek nam pojašnjava da, kad god koristi ovakve termine, on se ustvari „referira na sheme koje povezuju pojedinačne akcije razumljivim vezama“ (Hayek, 1948:70). Dakle, ovi koncepti ne označuju nešto stvarno. Oni samo predstavljaju određen skup pojedinačnih akcija.

Za razliku od subjektivističke metodologije, holisti nam predlažu objektivističku. U ovom slučaju, društveni fenomeni su objektivni, neovisni o tome što neki pojedinac misli o njima ili kakve akcije on poduzima. Društveni fenomeni su uzorci, strukture unutar koje se pojedinačne akcije nalaze. Razlike u atomističkoj i holističkoj metodologiji se najbolje vide u praktičnoj teoriji. Sveprisutna karakteristika ovih pristupa je konflacija prema gore, odnosno, prema dolje. Kod atomizma sve je rezultat samo i isključivo akcija. Država kao nešto što utječe na pojedinca i prisiljava ga na poslušnost ne postoji. Sav ovaj utjecaj proizlazi iz konkretnih akcija konkretnih pojedinaca.

S druge strane, kod holizma, ne samo da struktura postoji, već njezin utjecaj na pojedinca praktički determinirajući. Ovo smo vidjeli kod Durkheimove analize religije, Parsonsove „akcijske“ paradigme, pa čak i kod intimnih fenomena poput samoubojstva. Nadalje, kod holizma smo opazili neka dodatna obilježja, poput organicizma, evolucionizma i funkcionalizma. Smatram da ove karakteristike logički proizlaze iz ontologije.

Na kraju smo analizirali emergentizam. Ovaj pristup karakterizira ontologija koja se nalazi negdje između atomizma i holizma. Ono u čemu se ovo najlakše može primijetiti je kauzalni odnos strukture i akcija. Naime, dok je u atomizmu i holizmu sva kauzalnost bila sadržana u akcijama, odnosno, strukturi, u emergentizmu imamo obostranu kauzalnost. Struktura i akcije pojedinaca se nalaze u isprepletenom kauzalnom odnosu.

Emergentizam, za razliku od atomizma, priznaje postojanje stvarnosti iznad akcija pojedinaca, ali, za razliku od holizma, ova stvarnost nema toliko jak ontološki status. Za izražavanje ove ideje odlučio sam koristiti sintagmu „snaga emergencije“. Tako, kod atomizma emergencija je najslabija ili nepostojeća, kod emergentizma srednje jaka, a kod holizma najjača.

U praktičnoj teoriji emergentizma ova isprepletenost je očita. Tu je kod svo troje autora koje smo izabrali kao predstavnike emergentizma jedna od najbitnijih tema odnos moći u društvu. Ovaj odnos se analizira preko utjecaj i pojedinaca i strukture.

Ako bismo željeli ukratko navesti najvažnije karakteristike naša tri „tabora“ (atomizam, holizam i emergentizam), mogli bismo reći da atomizam obilježava: konflacija prema gore i subjektivizam; holizam obilježava: objektivizam, organicizam, funkcionalizam i konflacija prema dolje; a emergentizam obilježava: obostrana kauzalnost i analiza odnosa moći. Osobno favoriziram emergentizam jer mi se čini da mu činjenica da se njegova ontologija nalazi „u sredini“ omogućuje nešto veću fleksibilnost u metodologiji i praktičnoj teoriji. Drugim riječima, smatram da je manje sputan svojom ontologijom nego druga dva pristupa iz jednostavnog razloga što atomizmu i holizmu, njihova ekstremna ontologija stavlja dosta uske okvire unutar kojih moraju smjestiti svoje metodologije i praktične teorije.

Sada bih htio napomenuti i neka ograničenja koja se pojavljuju u ovom radu. Jedno od najvažnijih ograničenja zasigurno je broj autora koje smo obradili. Naime, iako je kod svih autora pronađena jasna veza između ontologije, metodologije i praktične teorije, ako bismo analizu proširili, možda bismo naletjeli na neke iznimke.

Još jedna poteškoća se nalazi u tome što neki autori ne iznose svoje koncepcije društva na koncizan i eksplicitan način. Ovo ostavlja dosta slobode u interpretaciji autorove koncepcije. Tako sam ja, primjerice, kod Parsonsa, bio primoran uvelike se osloniti i na sekundarnu literaturu ne bih li, bar donekle, smanjio pristranost u interpretaciji. S druge strane, rekao bih da je glavna prednost ovog rada što smo teorije smještali u tabore po kriteriju „smjera kauzalnosti“. Ovo se pokazao kao dosta jednostavan princip i smatram da bi ga bilo lako replicirati i kod daljnje analize.

Literatura

Archer, M. (1995) *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press

Best, J. (2006) Blumer's dilemma: The critic as a tragic figure. *The American Sociologist*. URL: <https://doi.org/10.1007/s12108-006-1019-3>. (01-04-2020).

Blumer, H. (1946) *An Appraisal of Thomas Zaniecki's The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Science Research Council.

Blumer, H. (1958) Race Prejudice as a Sense of Group Position. *The Pacific Sociological Review*. URL: <http://www.jstor.org/stable/1388607>. (09-09-2019).

Blumer, H. (1969) *Symbolic Interactionism*. Berkeley: University of California Press.

Comte, A. (2000) *The Positive Philosophy of Auguste Comte*. London: Batoche Books Kitchener.

Durkheim, E. (1951) *Suicide: a study in sociology*. London: The Free Press.

Durkheim, E. (1960) *The Division of Labor In Society*. New York: The Macmillan Company.

Durkheim, E. (1982) *The Rules of Sociological Method*. New York: The Free Press.

Durkheim, E. (1995) *The elementary forms of religious life*. New York: The Free Press.

- Elias, N. (1978) *What is sociology?*. New York: Columbia University Press.
- Elias, N. (1978) *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Hoboken: Blackwell Publishing.
- Etzrodt, C. (2013) The Methodological Implications of the Schutz-Parsons Debate. *Open Journal of Philosophy*. (3:1): 29-38.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society - Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1993) *New Rules of Sociological Method*. London: Hutchinson.
- Hayek, F. (1948) *Individualism and Economic Order*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lukes, S. (1982) Uvod u: Durkheim, *The Rules of Sociological Method*. New York: The Free Press.
- Mathiesen, T. (1960) Subjectivism in Sociological Research. *Acta Sociologica*. URL: <https://www.jstor.org/stable/4193521>. (21-02-2020).
- Parsons, T. (1949) *The Structure of Social Action*. New York: The Free Press.
- Parsons, T. (1951) *The Social System*. London: Routledge .
- Parsons, T. (1964) Evolutionary Universals in Society. *American Sociological Review*. (29:3): 339-357.
- Parsons, T. (1996) The theory of human behavior in its individual and social aspects. *American Sociologist*. (27): 13-23.
- Sawyer, R. K. (2005) *Social Emergence: Societies as Complex Systems*. New York: Cambridge University Press.
- Schutz, A. (1940) Parsons' theory of social action: A critical review. *The theory of social action*. 8-60.
- Udehn, L. (2001) *Methodological Individualism*. London: Routledge.
- Weber, M. (1949) *On The Methodology of Social Sciences*. Glencoe: The Free Press
- Weber, M. (1978) *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkely: University of California Press.

Weber, M. (1981) Essay on some categories of interpretive sociology. *The Sociological Quarterly*. 22, 145 – 180.

Weber, M. (2001) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: Routledge.

Sažetak

Ovaj diplomski rad bavi se pitanjem veze između ontologije, metodologije i praktične teorije pojedinih socioloških autora. Glavna hipoteza rada je da razina emergencije koja je prisutna u načinu na koji autori koncipiraju društvo (njihova društvena ontologija) uvelike utječe na metodologiju i praktičnu teoriju. Kako bismo ovo analizirali, odabrali smo nekoliko poznatih socioloških autora te ih, po razini emergencije u njihovim društvenim ontologijama, podijelili u tri „tabora“: atomistički, holistički i emergentistički. Potom smo istaknuli neka zajednička obilježja koja autori unutar istog tabora dijele te ustvrdili da razina emergencije u ontologiji uistinu uvjetuje kakvu će metodologiju i praktičnu teoriju autori razviti. Jedan od glavnih kriterija usporedbe pojedinih autora bio je smjer kauzalnosti koji pronalazimo u njihovim teorijama. Ovo se zbog jednostavnosti pokazalo kao dobar princip analize i usporedbe pojedinih socioloških teorija te se preporučuje kao metoda za potencijalne srodne radove u budućnosti.

Ključne riječi: holizam, atomizam, emergentizam, ontologija, metodologija

Abstract

This paper deals with the link between ontology, methodology and practical theory of individual sociological authors. The main hypothesis of the paper is that the emergence that is present in the way in which the authors conceptualize society (social ontology) greatly affect methodology and practical theory. In order to analyze this, we selected several well-known sociological authors and, according to the level of emergence in their social ontologies, divided them into three “camps”: atomistic, holistic and emergentist. We then highlighted some common features shared by the authors within the same camp and argued that the level of emergence in ontology did indeed condition what kind of methodology and practical theory the authors would develop. One of the main criteria for comparing individual authors was the direction of causality that can be found in their

theories. Because of simplicity, this has shown to be a good principle for analyzing and comparing individual sociological theories and is recommended as a method for potential related works in the future.

Keywords: holism, atomism, emergentism, ontology, methodology